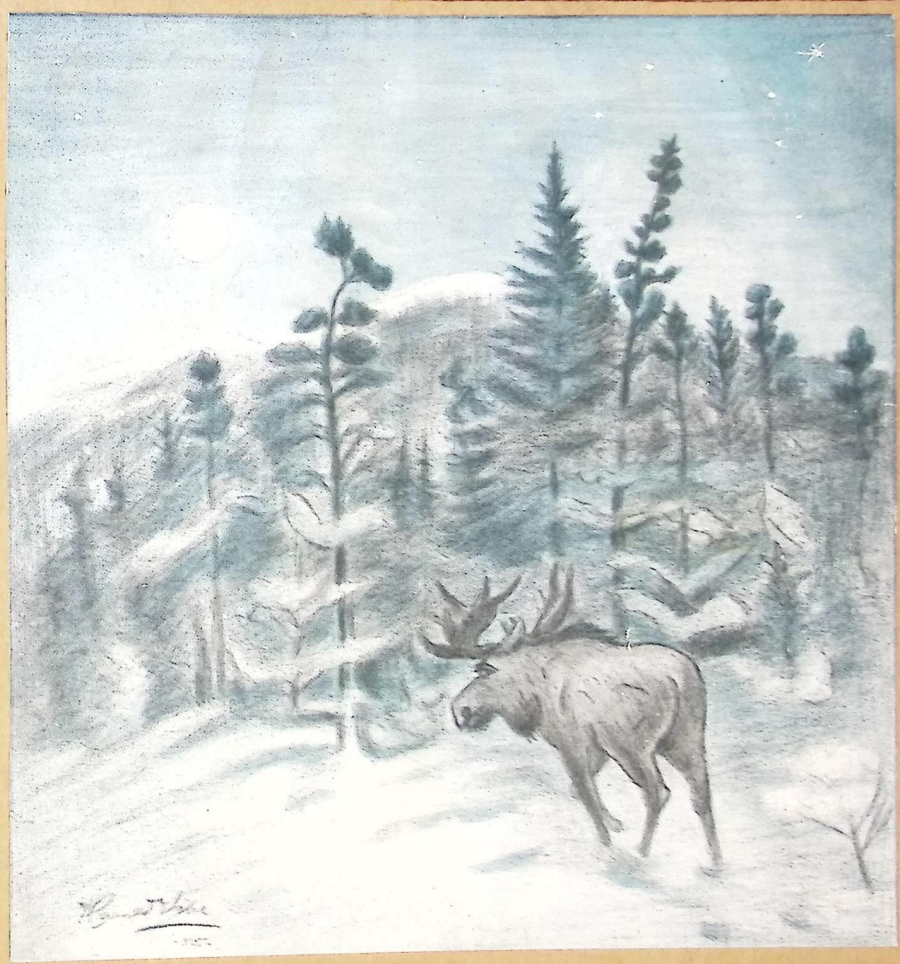

RINGERIKE.

RVE

AKSJESELSKAPET

FOLLUM

FABRIKKER

RINGERIKE

1955-56

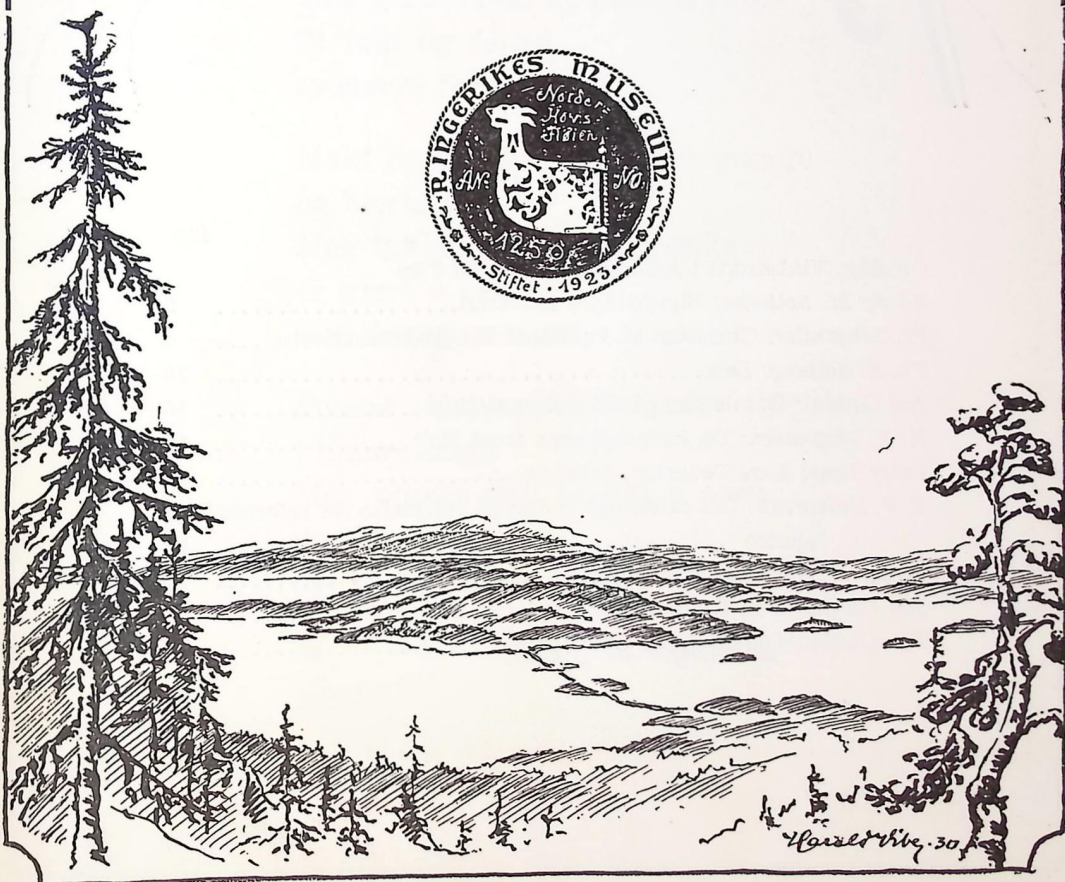
UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS

HARALD VIBE — H. E. JØRGENSEN

INNHold

	Side
Omslag: Vinternatt i Ådalsskog av <i>Harald Vibe</i>	
<i>Elling M. Solheim</i> : Sigurd Syrs høstkvad.....	3
<i>Fr. Schjander</i> : Christian M. Palludan: Ringeriksbeskrivelse	4
<i>Th. E. Solberg</i> : Leik.....	10
<i>Jon Guldal</i> : Gamle tun på De sollyse sletter.....	16
<i>H. E. Jørgensen</i> : Da barnekoppene truet Hole.....	18
<i>Peter Lyse</i> : Lars Pedersen, Sundøya	19
<i>E. F. Halvorsen</i> : Det offentlige godset på Ringerike før reforma- sjonen	20
<i>Elling M. Solheim</i> : Blå mugge.....	28
<i>Jon Guldal</i> : Den Gylne Rings Bygder og Garder.....	29
<i>Jon Guldal</i> : Ole Faafengs bedrifter.....	31

Sigurd Surs høstkvad

Her gir den gode jord sin grøde
i fagre fold.

Meg tykkes ingen sæle større
enn vidt å vanke
på heimsens voll.

Hærmenn henter seg gull og heder
med spyd og sverd.

Meg tykkes mat av mold å vinne
til folk og fenad
er større ferd.

Makt og mynde er mål for mange
og hærtatt land.

Meg tykkes her på Ringerike
er gjevt å nevnes
som fremste mann.

Fagert vider seg slettelandet
i himmellaug.

Meg tykkes sælt tilslutt å sove
den store søvnen
her trygt i haug.

Elling M. Solheim.

Sorenskriver Christian Michelsen Palludan og hans ringeriksbeskrivelse

Av Fredrik Schjander

I.

I det kgl. Bibliotek i København og i det danske Rigsarkiv ligger der atskillig materiale til belysning av forholdene i Norge i det 17. og begynnelsen av det 18. århundre. — Stoffet er i sin tid innkommet som svar på spørsmål fra kollegiene og kanseliene, statskontorer som svarer til våre departementer.

I 1743 går det ut 30—40 spørsmål, og denne gang til samtlige embedsmenn i Norge. Det forlanges en utførlig beskrivelse av embedsdistriktet. — Det omfattende materiale man her ville samle inn var visstnok ment å skulle brukes i et stort standardverk om Norge og norske forhold. Altsammen ble imidlertid arkivert og lagt bort. På få unntagelser nær, som f. eks. foged Wiels «Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderie», er svarene på disse spørsmål ikke trykt. Men av noen besvarelser foreligger der avskrift i norske arkiver. Det er tilfelle med svarene som ble sendt inn av Christian Michelsen Palludan som da var sorenskriver i Ringerike og Hallingdal.

Det ble spurt om distriktets inndeling, beliggenhet og grenser. Og så følger spørsmål som varierer fra næringsveier, metalforekomster, trær og urter, til sagn og historier, oldtidsfunn og merkelige steder og begivenheter.

Det ble forlangt en utførlig beskrivelse som svar på spørsmålene. Foged Wiel tok som vi vet oppdraget høytidelig og ettertiden har meget å takke ham for i den anledning. Sognepresten i Hole, Hans Teilman, tok det svært lett. Hans innberetning som også foreligger i avskrift er på noen få sider. Sorenskriveren ligger mellom de to ytterligheter. Hans manuskript representerer 146 håndskrevne foliosider hvorav ca. halvparten omhandler Ringerike og resten Hallingdal.

II.

Man kan ved en overfladisk gjennomlesning av sorenskriverens innberetning få inntrykk

av at det er et ganske omfattende og respekta-
belt arbeide han har nedlagt. Men etterhvert
drar man kjensel på det meste. Vi finner det
igjen hos Wiel. Det er en høyst påfallende
overensstemmelse mellom de to, en likhet som
særlig faller i øynene når det gjelder citater.
I sagnet om Tyvenborgen er f. eks. «Tirili
Tove, 12 mand i Skove», som man ellers finner
mange varianter av, ordrett det samme hos
begge. Nå kan man ikke av dette trekke den
slutning at de har samarbeidet eller at den ene
har fått stoff av den andre. Riktignok skriver
de samtidig sine innberetninger, men det
fremgår av Palludans beretning at han ikke
kan ha hatt kjennskap til innholdet av Wiels
beskrivelse. Forklaringen er sannsynligvis at
de begge har hatt den samme kilde å øse av.
At der m. a. o. kan ha eksistert en tidligere be-
skrivelse som er gått tapt. —

Wiels Ringeriksbeskrivelse er langt mer om-
fattende enn Palludans. Intet er forsåvidt gått
tapt ved at sorenskriverens innberetning ikke
er offentliggjort. Den er dessuten løs og tem-
melig rotet og mange spørsmål har han sim-
pelthen unnlatt å besvare. Men der er enkelte
uoverensstemmelse mellom de to innberetnin-
gene og noen originale ting er det også hos
Palludan som det kan være verd å trekke frem.
Og den som f. eks. interesserer seg for navner,
ord og uttrykk, stavemåter og betydning, vil
utvilsomt ha utbytte av å studere Palludans
innberetning.

På omslaget til sorenskriverens svarskrivelse
står det: «Beskrivelse over Ringerige og Hal-
lingdal af Sorenskriver Christian Palludan
1744.» — Som overskrift på selve innberetnin-
gen har han satt «Udførlig Beskrivelse over
Ringeriges og Hallingdalens Destrictre, med
de derudi af mig Forefundne Mærkværdighe-
der og videre indeholdende 36 Poster, følge-
lig den mig derom tillagde Ordres af 20de
April 1743.» —

Som bilag til innberetningen følger to håndtegninger. Den ene er av «et Blomster som jeg anseer for at være et Rart gevext». Denne tegningen er farvelagt. Blomsten skal finnes ved Weisten, ved Nes og Fjulsrud. At det er en meget sjelden blomst har han rett i. Det er nemlig en Marisko (*Cypripedium calceolus*) eller Olavsbolle som den kalles. Den har også andre navn. Det er en orkidé med praktfulle rødbrune blomster, stor oppustet lepe som er purpurprikket på gul bunn. Den er sjelden i Norge og i Danmark vokser den på et fredet sted i våre dager.

Den andre tegningen er av en spore som er funnet ved Klekken. Denne sporen har voldt sorenskriveren atskillig hodebry. På hans tegning er den gjengitt i naturlig størrelse. Lengden er 25½ cm. etter våre mål og han synes nok den er svært lang. Men menneskene var jo så meget større før i tiden, skriver han, så lengden finner han en naturlig forklaring på. Derimot spekulerer han svært på hvordan det kan ha seg at den passer til en militærstøvle på hans tid, «hvilket falder forunderligt». — Han ville sikkert blitt høylig overrasket over å få vite det vi vet, at dette angivelige oldtidsfunn bare var 25 år gammelt da han fikk det. Sporen må nemlig etter fagfolks mening skrive seg fra en av de svenske kavallerioffiserene som ubuden gjestet Ringerike i 1716.

I sin innberetning har Palludan noen opplysninger om kirkene som er verd å nevne. Han gir en nøyaktig beskrivelse av alt som står på den store klokken i Hole kirke, bl. a. at det på den østre side er en medaljong av Fredrik II, Fredericus III Dei Gratia Danorum G. R. På den nordre side en annen, firkantet, medalje med en rytter til hest «udi fulkomen Harnisk» og endelig også på den venstre side en runemedalje med «et Brøstbillede udi og deromkring sådan inskription: Herois Hujus Nomina in Cuncta Clarent Secula.» Den latinske tekst kan oversettes med: Denne helts navn lyser klart gjennom alle århundreder. — Skjønt det er temmelig drøyt å forherlige Fredrik III som en helt må det sannsynligvis være han som går igjen på alle bildene.

Innskripsjonen med små bokstaver på den lille klokken i Hole kirke har vært vanskelig å tyde. Professor Oluf Rygh tydet de to første ordene som «Jasper» og «Melchior». Innskrif-

ten er antagelig fra 1478. Palludan omtaler overhodet ikke den lille klokken. Men også han omtaler en Melchior som kan ha levet på den tiden. Han gir nemlig en meget detaljert beskrivelse av et drikkehorn han har sett på Halsteingård i Hallingdal. Hornet er rikt dekorert og bærer et navn som han tyder som «Melchior Caltaza-kaspar». Navnelikheten er slående og han sier at hornet for 200—250 år siden, altså en gang mellom 1490 og 1540, skal være kommet fra Sator i Aal hvor det skal ha stått i lang tid. — I sin beskrivelse av madonna-bildet i Bønsnes kirke har Palludan med en detalj som ikke finnes på senere gjengivelser. Han skriver at «dette Maria-Billede holder i sin høyre hånd en forgylt kule som «synes at presentere en Globus».

Videre heter det i sorenskriverens karakteristiske stil: «Foruden dette Billede er i samme Kirke et gammelt Træbillede av ek som er hult bagtil mens Ansigtet har et lidet krollet Skjæg med Knebelsbarter og har det ligesom en Krone eller Biskop-hat med 4 Spidser på Hovedet. Det holder en bog med den venstre Hånd ved sit Brøst og er det 1¾ alen langt, medens den anden Arm er borte og siges at så længe folk kan mindes har de Billedene været der». —

Om den eldgamle Lunder kirke i Soknedalen skriver Palludan at der bare har vært 6 stoler på hver side, ingen altertavle, bare et tre-alter som et bord. Etter Svartedauen ble Soknedalen først bebodd igjen for 100 år siden, skriver han, og da folk kom inn i den gamle kirken fant de en gammel kobberkjele der og et bjørneskinn.

Ellers forteller Palludan at man fra Gyrihaugen kan se 8 kirker og at toppen av Ringkollen er som en stor vid runddel. Her er anbragt mange store stener og ovenpå disse stene er der lagt en stor rund stenhelle. Det ser på avstand ut som et temmelig stort hus. Det fortelles, skriver han, at der mellom hellen og de underliggende stener skal ligge skjult et pergamentsbrev. Her må det etter sorenskriverens mening i gamle dager ha vært et offersted.

Et stykke søndenfor Ringkollen, nær seterveien, er det blitt ham fortalt at der i fjellet skal stå to fotspor som etter et barn. «Barnefotsberget» heter det her.

Med tanke på enevoldskongen som alltid var

ute etter lukrative industrielle muligheter, kan han opplyse at han har funnet sort jord ved Halsteinrud og rød ved Oppen, «der muligens kunde tjene til Farverier dersom nogen vidste den Dyd og Egenskaper». Og ved Wiul gjør han oppmerksom på «Bliant der kand bruges at sværte med».

Fra Adalen forteller Palludan at der ved Nes ligger en engslette som kalles «Biørulslandet». Den skal ha sitt navn etter beveren som her kalles «Biø». Det skal også finnes spor etter beverens dammer her.

Videre: en fjerdingsvei «norden- eller nedenfor Grafvandet ved Vidøla» ligger en stor haug hvor det skal være gravet ned penger. I flere av elvene sies det å være skjell med perler i, og på Bergsrud er der en olle i harde fjellet.

Han gjengir også den samme beretningen om «Wragehullet» som vi finner hos Wiel og kan til og med oppgi navnet på mannen som opptrer i denne historien. Han heter Jon Garnbinder.

Endelig forteller Palludan om sjøormen i Spirillen: «Og skal der efter Sigende opholde sig en meget stor Sjø-orm udi samme fiord og skal den tit være seet liggendes oven Vandet, tyk som den største Mast eller større, og kand det maaskee være en sådan Sjø-orm som Jonas Ramus udi hans Norges Beskrivelse pagina 82 omformelder at skal være seet i Mjøsen.» Palludan gjengir denne historien om sjøormen uten kommentar eller forbehold. Man får uvilkarlig etterhvert som man leser hans beretning om merkelige ting og hendelser, inntrykk av at han ikke er utilbøyelig til å akseptere mangt og meget om det er aldri så usannsynlig. F. eks at der ved Braag er noen jordfaste hauger, «og skal der og et Menneske ved Navn Karen Abrahamsdatter, som ennå lever, været indtagen udi bemeldte Haug det hun endnu selv tilstaer.» —

Palludan avslutter sin innberetning slik: «Saaledes efter den mig derom tillagde Odre af 20de April 1743, forfattet og beskreven af Stædets allernaadigst beskikkede Sorenskriver. Wager paa Ringerige, den 10de Marte 1744. Christian Palludan. —

III.

Når en leser Palludans Ringeriksbeskrivelse kan man ikke unngå å stusse både her og der over den naivitet og uvidenhet han legger for

dagen. F. eks. når det gjelder sporen og sjøormen. Han synes ikke å tilfredsstille de krav man mener å kunne stille til en mann i et sorenskriverembede. Han står i så henseende langt under fogden. Det har imidlertid sin naturlige forklaring i det, at en sorenskriver den gang var noe ganske annet enn nå til dags.

Fra gammel tid var det folket, den alminnelige mann, som dømte i alle saker. Men etterhvert vokste dommergjerningen folk over hodet og i 1591 ble det i hvert sogn hvor det ble holdt ting anledning til å ansette en «soren», det vil si en «edfestet» skriver som hadde som eneste oppgave å føre dommen i pennen. Han kunne være totalt uvidende om lov og rett og det var han også i regelen den første tiden. Den eneste betingelse som ble stillet var at han kunne lese og skrive. Det kunne i regelen ikke dommerne og det hadde etterhvert ført til uholdbare tilstander. — De som ble ansatt var ofte folk med sosial oppdrift, unge menn som hadde vært «skrivekarle» ved embedskontorer o. lign. Ofte var det lakeier fra hoffet og betegnelsen «lakeisorenskriver» ble en ikke ualminnelig benevnelse på disse første sorenskriverne. Imidlertid viste mange av dem seg å være dyktige folk og for den ergjerrige lå forholdene vel til rette for en utvikling i retning av å gjøre sorenskriveren til noe mere enn en skriver etter diktat. Etterhvert ble de uunværlige for lagrettemennene, ikke bare som skrivere, men også når det gjaldt kjennskap til lov og rett. Alt i 1634 kom en forordning om at den svorne skriver skulle være meddommer og han skulle også ha hovedansvaret for dommen. Nå ble det sorenskriveren som måtte stå til ansvar for feil som ble begått under rettergangen og han svarte med hele sin formue. Noen eksamen eller juridisk praksis var det ikke tale om. Juridisk eksamen fra universitetet som betingelse for å bli sorenskriver ble først innført ved en forordning av 1736.

Christian Palludan kom i embede uten juridisk utdanning i den tolvte time idet han ble utnevnt 2. sept. 1726. Hans ansøknings ligger i Riksarkivet i Oslo og skreller vi av alle flokler og talemåter lyder den slik: «Jeg er kamertjener hos øverste krigssekretær von Rørbitz og søker ansettelse som sorenskriver i Ringerike og Hallingdal. Fredensborg 26. august 1726. C. M. Palludan.» — Det er det hele. Kort og greit. Von Rørbitz har etter alt å dømme

vært en innflydelsesrik herre, for nøyaktig en uke etter at ansøkingen er skrevet kommer utnevnelsen den 2. sept. 1726. Palludan var en av de siste, kan hende den siste, lakeisoren-skriver i Norge.

IV.

Hvem var han så denne sorenskriver Christian Michelsen Palludan? — Vi vet intet om hans herkomst. Navnet Palludan har han etter all sannsynlighet tatt uten videre som en tilføyelse til sitt egentlige etternavn Michelsen, som skikk og bruk var dengang. Det er antagelig en latinisering av hans hjemsted i Danmark. At sorenskriveren ikke hørte til den gamle danske «prestefamilien» Paludanus som senere forkortet navnet til Paludan, kan vi gå ut fra som temmelig sikkert. Han skriver nemlig alltid sitt navn med dobbelt «l», i motsetning til Paludan-familien.

Da kammertjeneren kom til Norge som sorenskriver var han 30 år gammel. Det ser ut til at han har begynt smått og forsiktig på Ringerike. Inntil 1730 finner vi ham som leieboer på Bjørke. Men alt i 1729 bygslet han en halvpart av Hverven og i 1730 resten. Og utover i 1730 årene opptre han stadig som pant-haver i en rekke Ringeriksgårder. Bare i de fem årene 1736—1740 lar han tinglyse som sikkerhet for sine utestående fordringer 18 pantelån for tilsammen bort imot 1500 riksdaler. I 1738 kjøper han Langengen og i 1739 Store Vikar, Skrivergarden, hvor han ble boende til han forlot Ringerike for godt i 1757. Offisielt tok han avskjed i 1754, men han figurerer i sorenskriveriets protokoller helt til 1757 da han solgte Vaker til sin etterfølger og flyttet til Oslo. Her døde han i 1773, 77 år gammel.

Samme år han kom til Ringerike har han antagelig giftet seg med Anne Magdalene Ramm, født 1705, datter av kaptein Henrik Ramm og Anne Magdalene Røpstorff. Gjennom dette giftermål er sorenskriverens sosiale posisjon godt underbygget.

Fra kirkebøkene få vi et innblikk i den krets på Ringerike hvor ekteparet har sin omgang. I 1732 finner vi begge som faddere til et barn som lensmannen i Norderhov Engebret Hesselberg og hans hustru Inger Christoffersdatter Heen har til dåpen i Norderhov kirke. Det er datteren Else som senere ble gift med sagfogden Lars Ridder. De andre fadderne er løytnant

Fredrik Selmer, mademoiselle Winchel og Knud Gulbrandsen, Wagers hustru Marichen Brinch. — Og da sorenskriverens datter Anne Sofie ble døpt i 1735 er omgangskretsen representert som faddere ved løytnant Fredrik Selmer, Engebret Hesselberg, Schou, Madame Rasmus, madame Weyen og mademoiselle Winchel. —

Det er antagelig i forbindelse med datterens dåp, (tidligere var det visstnok bare sønner), at sorenskriveren og frue i 1735 forærer til Norderhov kirke det høyst originale maleri som fremdeles henger der. Det gjengis her. Maleriet som forestiller «Aandens Utgydelse» bærer følgende påtegning: «Denne Tavle er givet af Soren Skriveren Christian Palludan og hans Kieriste Anne Magdalene Ramm til dette Guds Huuses Prydelse Anno 1735.» Maleriet er tidligere avbildet i «Ringerike» 1936/37 og hvis den antagelsen er riktig som Anders Viljugrein gir uttrykk for i sin kommentar, da er dete maleriet i all sin naivitet karakteristisk for sorenskriveren etter det inntrykk man får av ham gjennom innberetningen. Viljugrein skriver: «Man tar vel neppe feil når man formoder at sorenskriveren her har latt kunstneren forevige seg selv og sin kjæreste som Johannes og Jesu mor midt i disippelflokken.

I ekteskapet var det visstnok 5 barn, nemlig:

1. Fredrik født 1727, 2. Jan Henrik født 1730, 3. Christian født 1731, 4. Fredrik født 1733, 5. Anne Sofie født 1735.

Av disse døde nr. 1 og nr. 3 henholdsvis 5 og 1½ år gamle og ble begravet samtidig.

Nr. 2 og nr. 4 ble offiserer. Begge var gift 2 ganger og Jan Henrik etterlot seg en stor barneflokk. Da han i årene 1754—56 tjenestegjorde som løytnant på Hadeland forpaktet han Langengen av sin far.

Datteren Anne Sofie ble i 1755, 20 år gammel, gift med kaptein Andreas (Anders) Tandberg populært kalt «Spanske ridderen» fordi han etter hva det ble fortalt hadde deltatt i de spanske arvefølgekriger. Som norsk offiser ble han avskjediget i 1772 etter at det gjentatte ganger var kommet klager på ham for brutalitet i tjenesten. Ekteskapet som var barnløst ble oppløst i 1774. Senere ble Anna Sofie gift med smed Hans Pedersen i Hønefoss hvor hun døde i fattigdom etter at hennes mann i løpet av kort tid hadde satt over styr hennes ikke ubetydelige formue.

Vilhelm Nilsen Danielsbråten

Ved O. LOESHAGEN

Det er vel ikke mange kirketjenere som har skaffet seg et mere historisk navn enn Vilhelm Danielsbråten. Han var kirketjener ved Norderhov kirke i en menneskealder og het bare Vilhelm. Populær som han var ble han kjent med langt flere av landets innvånere enn mange aner. Og hans bekjentskapskrets strakte seg langt utenfor landets grenser. Men så hadde han også en historisk person ved sin side: Anna Colbjørnsdatter.

Det har nok vært strid om det virkelig er henne som hviler i kirkekjelleren. Men fikk Vilhelm høre ytring som gikk i en annen retning, da slo han på stortromma og sa: «Det er Anna Colbjørnsdatter som ligger der.» Punktum.

Mannen hennes, Jonas Ramus, er det vel ingen tvil om. Han var giktbrudden, forteller Vilhelm, og hadde vondt for å gå. Det ene benet var blitt krokete, det andre rett. Det vises på den balsamerte i gravkjelleren at det ene benet står høyere i kisten enn det andre. Vilhelm har studert alt og har forlengst slått fast at de to er Anna Colbjørnsdatter og Jonas Ramus.

Tusener etter tusener har han fulgt og vist dem kirkens severdigheter og fortalt om alt og alle med scenevant sikkerhet. Om de to i kjelleren, sablene bak alteret, kjeppen til «Syngar-Hans», han som «gikk omkring og sang til livets opphold.»

Blant de tusener av turister som han har fulgt ned den bratte steintrappa til gravkjelleren var det også svensker som besøkte kirken. Under en samtale kom de inn på svenskeslaget i 1716 og Anna Colbjørnsdatter. Da spurte en svensk frue:

— Hva gjorde hon?

— Hu tok godt imot dom, bevertet dom og skjenkte dom fulle. Så sendt'a bud til de norske soldatene at dom skul elkomma og overrumple dom mens festen varte.

— Hva gjorde dom då, slog dom ihjel dom?

— Ja-a, dom gjorde det.

— Men se det var inte vakkert.

— Å, je veit itte det. Hu Anna Colbjørnsdatter gjorde det i sitt fedrelands interesse. Det var den gongen da nordmenn og svensker så på hverandre som fiender og itte som nå som brødre.

Dermed slengte hun armene omkring halsen på ham og ga ham en god klem. Hun syntes nok det var godt sagt.

Det gremmet ham ikke så lite at svenskene som stupte på kirkebakken det minneverdige år 1716 ikke fikk en ordentlig grav med monument slik som det seg hør og bør. Men det er da i det seinere anskaffet en vakker Ringerikshelle.

Hvis en spurte om Anna var en god forretning, svarte han på sin humoristiske måte:

— Det blir bare litt tel kaffi og sokker.

— Er det ikke trettende år etter år å fortelle det samme om igjen og om igjen?

— Nei. Det er jo for det meste nytt publikum for hver gang, og du veit det stimulerer at dom er så interesserte.

Han gikk med liv og sjel inn for prestekonen sin, og han var med å bekoste nye klær til henne da de gamle skulle skiftes ut.

Som den ringerikspatriot han er, har han holdt Norderhavs historie levende, og med sitt inngående kjennskap til bygdens historie går hans interesser langt utenfor gravkjelleren.

Generalinnen på Ask så han mange ganger med familie komme kjørende til kirken, forteller han.

— Det ble ingen gudstjeneste før dom kom. Stor sorg i bygda da hun døde, for det var mye tel dame. Det var hu som skjenket kirken den fine altertavla.

Under denne replikken er han litt vemodig.

Som ringer lot han kirkeklokkene, presis som et urverk, tone ut over bygda. En av klokkene han satte i sving har en anselig alder og

er en gave fra Hamarbispen Sigurd som var biskop fra 1381—1419.

Men opp i tårnet fikk ingen lov til å komme.

Engang krenket to unggutter hans helligdom ved å entre tårne toppover til spiret. Men da lød en tordenrøst nede fra bakken:

— Ja, det sier je dere, gutter, at je vil itte ha noe med kadavera deres å gjøra.

Da de kom ned måtte de ta imot en faderlig reprimande om at en ikke skulle tirre Vårherre.

Guttene som var Vilhelms gode venner, fikk da til slutt denne trøst:

— Å, dere veit det hadde nå alltid blitt ei råd med å finne en gammal høysekk tel dere om det hadde gått gæli.

Vilhelm var venner med alle, og han kunne si hva som helst til hvem som helst i beste forståelse.

En dag som en av prestens sønner kom bort på kirkegården, kom Vilhelm bærende på en svær kurv.

— Å ska du med den? var spørsmålet.

— Je ska bæra bort no' bøss, sett deg oppi så ska' je bæra deg bort.

En søndag morgen — prosten satt og spiste frokost — hadde Vilhelm sett feil på klokka. Han ringte klokka 8 istedenfor 9. Prosten spisset øra. Så på klokka. Den var 8. Han reiste seg opp av stolen, satte seg, reiste seg og satte seg. Så brast det ut av ham:

— Men Vilhelm må jo være gal.

En annen kom og sa:

— Du ringte for tidlig i dag.

— Je gjorde kanskje det.

Han var nå forberedt på å få høre det flere ganger og tenkte da ut et svar som skulle holde. Jo, der var en igjen:

— Du ringte tidlig i dag.

Vilhelm svarte på sin rolige og sikre måte:

— Ja, det er paldesøndag i dag.

— Å ja, det er det jamen og.

Dermed var den sak i orden.

Det hender så mangt.

En dag da et eldre par ble viet, inntraff det noe usedvanlig. Under siste salmen sto presten

vendt mot alteret. Da salmen var sunget, snudde presten seg og skulle gå bort til brudeparet. Men da var de gått.

— Å ble det av dom da dø? spurte presten. Men de var gått.

Sent en kveld som Vilhelm var i kirken og fyrte, bestemte noen villstyringer seg til å forsøke å skremme ham. På en staur festet de ei hvit fille som de lot flagre mot vinduet. Da han fikk se den ble han ikke blid. Han stormet ut gjennom døra og tordnet i mørket til dem:

— Se å pakk dere her ifrå.

En kunne nok fylle mange spalter med utillatelige historier fra hans grav- alvorlige virke. Men her skal nevnes en ting som viser at han kjente sitt yrke tilbunns. En sprenglærd herre hadde ved flytning av noen steinheller i kirken gjort et etter hans mening uhyre interessant beifunn som han mente måtte stamme fra en meget gammel begravelse. Han Vilhelm så nærmere på stasen og erklærte kategorisk:

— Det er nå bare noen fille sauebein detta.

Trass i herrens overlegne og iherdige protester, viste nærmere vitenskapelige undersøkelser at han Vilhelm hadde rett.

Vilhelm Danielsbråten har hatt den lykke å være utrustet med et humør og et sinnets ro som ikke er helt alminnelig. Han har rystet mismotet både av seg sjøl og andre med en eller annen munter bemerkning. Han har vært som et forsonende og beroligende mellomledd.

Han har trøstet de sørgende på en særegen måte. På en måte som ikke hverken prest eller klokker formådde. Men så har han da også fått høre:

— Ja, du graver, du har gitt meg den beste trøst jeg kan få.

At en mann som Vilhelm Nilsen Danielsbråten har vært populær, sier seg sjøl. Han har hatt en egen evne til å lokke smilet frem, og det har vært en hvile å få en prat med ham. Men han har ikke vært redd for å si hvem som helst sin oppriktige mening, og han har ofte hatt et kraftig Pauli ord til de unge.

LEIK

Av Th. E. Solberg

Det er vår for mange år siden med bekkesikkel og takdrypp om dagen og klare, litt kalde netter.

Jeg er på vei fra Nakkerud stasjon på Tyri-stranda, og jeg esler meg inn til en utgammel gård langt inne på skogen for å oppleve for første gang i livet slikt eventyr som det å høre fuglen leike inne på en av disse navngjetne spillplassene her på selveste Holleia!

Jeg hadde med et brev til stasjonsmesteren på Nakkerud. Han var en gammel kjenning av en kjening av meg igjen, nemlig far min, og avtalen var at han skulle sette meg på rett veg innover skogen. — Når jeg hadde gått en mil eller to skulle det komme en mann og møte meg, det var alt sammen skrevet og avtalt i god betids.

Jegerne brukte å ta opp her fra Nakkerud og stasjonsmesteren var selv jeger og venn og tillitsmann av alle, som kom med børse på nakken.

Jeg glemmer ikke hvor vennlig han var, heller ikke sjusket han fra seg en avtale, men lot meg gjenta flere ganger hvor jeg skulle ta av for ikke å gå feil. Det var tydelig at han var sitt ansvar bevisst.

Og dermed gikk jeg trøstig avsted.

Det var meningen at jeg skulle være fremme i lyse, veileia var grei. Jeg hadde niste i skreppa, en gammel børse på ryggen og i lomma hele ti kroner foruten litt sølvpenge, det var en formue som ikke var til å spøke med.

Jeg husket nøyaktig de angitte anvisninger om hvor jeg skulle ta av når jeg var nådd opp på høgda.

Nå var jeg oppe og det var tydelig at jeg hadde tatt av riktig og var på rett vei.

Det knaste sprøtt under foten når jeg tro ned i et hjulspor, hvor nattgammel is hadde berget seg unna dagens solstråler, og det sulket vått under kavlebruene når veien fant for godt å ta rett over myrputter og større myrer.

Det var nok ikke rare vegene denne utgamle gården kunne rose seg av.

Veien varte og rakk, det begynte så smått å skymre, jeg gikk så fort jeg syntes det var rimelig. Det var jo ingen grunn til å gå seg altfor svett, for jeg skulle jo vinne å komme fram i lyse. Skogen var lang og adskillig mørk, det var ikke fritt for at jeg så meg godt omkring inn mellom de mørke stammene. Og når jeg kom fra de lysere myrglennene og så plutselig dukket inn i svarte granskogen igjen kjentes det rent stusselig.

Jeg la et par patroner i geværet, det er jo ingen greie på å være skytter og gå og ikke ha ladd.

Forunderlig med slik en eldgammel skogsveg, — det var jo ikke stort annet enn en kløvveg. Digre røtter fór som ormer tvers over, og neimen om de hadde vært for nøye med å rydde vekk temmelig digre kampesteiner, det måtte humpe godt når hjulet tok bort i slik en trassig stein. Steinen flytter seg sikkert ikke. — Hm, det var som denne eldgamle vegene lå der og hadde noe den skulle ha sagt meg —?

Noe slikt som at så pass til kar hadde den da sett noen ganger før.

Jeg ønsket jeg hadde fått meg en hund. Det er selskap i en hund.

I en slik gammel skogsveg er det ikke mye hygge. Det var ikke fritt for at det skymret sterkt. Det lidde nok hurtig mot skomskøttet, overgangen mellom dagen og kvelden. Jeg syntes jeg forlenget burde vært framme, jeg ga meg til å springe der vegene var flat, og utfor bakke.

I en bakkeskråning suste det fra digre vinger.

Det var ikke fritt for at jeg skvatt høyt i været, men ingen ringeriksgutter er skauredde var det likt seg. —

Og vegene den ville bare videre og så ut til

å ha mye mere veg igjen: nå småsprang jeg nesten hele tiden, selv om det bar imot.

I en vegsving bråstoppet jeg: det grånet på noe som synes å skyte ende opp fra selve bakken, jeg famlet etter børsa.

Her kunne det godt ferdes bjørn inne på disse uendelige ødeskogene.

— Neimen, er du endelig der da gutten min? Je syntes du vart drugt lenge, så rusle je tel møtes med deg —. Det stod en tusslete mannsperson ved vegkanten, der han hadde sittet og sett meg komme rundt svingen, hørt meg hadde han nok på aldri så lang lei —

— Er det deg Ola, sier jeg. Sjelden har jeg møtt noen og blitt gladere.

— Ja, du får nå være vælkømmen på skauen da, gutten min, på Holleiaskauen, og børse ser je du har og alle tingen, he, he, — ja nå tør det ikke bli godt å være fuggel herhiti — —

Å jo da, dom har enda fått både brev og full grein fra far din for lang ti sea, så du er ventendes oppe på garden.

— Bor ikke du oppe på gården da, Ola?

— Nei je, hå nei, je bur nok bare ti ei skarve fillestuggu innpå myrene je — —

— Jeg ville helst ha ligget over hos deg jeg, Ola.

— Hos meg — hå nei, je har det nok ikke slekt stelt je, men du tør ikke være urolig du tør leggja deg trygt tel å såva, je ska komme i god betids og vekke på føremenatta.

— Nå ser vi at det lyser fra et sted oppe på en gård. — —

— Ja, rett nå ser'u gar'n, sier Ola og peker, — og så får du ha god natt da —

— Ola, sier jeg, bi litt da, Ola, jeg skynner meg å vri av meg skreppa.

— Takk skal du riktig ha for du kom og møtte meg, det var snilt gjort av deg. — Du drikker en dram vel?

— Hå det er nå både synd og skam å ta bort — —

Jeg slår i staupe som er skrudd på flaskehalsen en dugelig dram. Jeg skulle ha dette brennevinet om jeg ble liggende i forkjølelse.

— Ta en til, Ola, sier jeg, og slår fullt på nytt.

— Nei, ta en sjøl da gett, sier han.

— Jeg er da vel ringeriking og orker drikke brennevin. Jeg reiser nakken attover og tar drammen te bønn, hm, det var sterkt. . . .

Rogga, rugda vel. — Nå,

— Nå, Ola, du igjen, sier jeg.

— Vi setter oss gett, og tenner pipene våre, du har vel pipe du au veje, jadden drar ikke rogga ennå.

— Hva er det som drar, Ola? spør jeg.

— Rogga, rugda vel. Du har vel hørt rugda trekke, du som er frå Ringerike?

— Å — ja — rugda ja, sier jeg — —

Vi røyker litt og tar oss en dram omskiftes.

— Kanskje vi må slutte nå, Ola, sier jeg — ellers får vi ikke no' igjen til dotsupen —

— Ja, men detta gjorde godt det gett — — du ska ha takk —

— Å bor du henne da, Ola? spør jeg.

— Å dit er det ikke langt, sier han og peker med en mager hånd langt bort i hutaheitan.

Jeg har sett ansiktet hans da vi drev som verst og ripte svovelstikker og tente pipene våre: Et skinnmagert fjes med noen visne vær-hår om truten og litt glissent skjeggstust utover kjakene — og skrotten bare som en skolm så mager. — Men øynene, de var slik som øyne skal være: snare, skogvare glugger som kan dåme bort i godlune, men som også ber en mann ta etter slirekniven om det kniper. — For det er ikke bare kreftene det kommer an på i en snøggvending.

— Godkvell, Ola, sier jeg og rekker ham neven, — vi møtes når du ber meg . . .

Det går ikke så fort som før opp for bakke, knærne er blitt så underlig mjoe, men endelig er jeg framme og skritter inn på en gammel gård og inn i et gammelt tun.

Jeg ser at det står folk ute, en vennlig kone kommer imøte.

— Vi b'ynte reint å bli redde for deg vi, men så hørte vi det prate nerunner bakken og da skjønnte vi at du hadde råkt'n Ola skytter —. Men nå var det rekti gilt at du kom, du får nå ta tel takke med det som vi har da — men dom har nå brukt å lossere her alle slike skøkskarer.

Drammene har gjort også meg til både skytter og fullgod skøkskar —.

— Ja, her vil je nok mer enn gjerne lossere. Det er virkelig blitt sent, klokka er snart ti.

— Du vil vel ha deg litt mat? — Guttonga var sta og onglå opp noen åbborpinner bort i Damma, og så tok je like godt å stekte non ti litt rømme om du ikke vil forsmå —

Når det er snakk om mat til en innfødt ringeriking, så er det to mater som er like gode,

det er nydratt vintersik fra Steinsfjorden, slike som vi henter ute på isen med det samme fiskerne har fått dem opp av hullet, og så er det nystekt små-åbbor. — Å jo, tusen takk, sier jeg og kjenner meg skrubbstulten, små-åbbor er nok det likeste jeg får.

Det blir ingen tid til noen lang konversasjon ikvell til tross for at folkene er inderlig velvilige og hyggelige.

Jo da, her hadde da far min mange ganger natta over, og her hadde storjegerne Gram hatt mangt et nattkvarter når de kom fra bjørn- og elgjakter, og Jørn Ask, storskytten, var en god kjenning —

— Du har føri langt idag, du er vel trøtt og vil legge deg, du som ska opp tel natta, sier kona, og jeg tar imot invitasjonen med begge hender.

Jeg er stuptritt etter den lange vegen, av alle drammene og åbboren og ringerikspotetene, surmelken og alt det andre gode. Jeg blir vist inn på et rent og pent kammers i første etage, også sengestedet er valgt med omhu skjønner jeg, for at Ola ikke skal ha for mye bryderi med å få meg våken —

Nei, hvor her var hyggelig. Jeg river klærne av meg og putter meg ned i senga.

Den er varm! Ett eller annet vennligsinnnet vesen har nok nettopp rømmet sin gode seng og søvn av hensyn til meg. Av den svake ødøren av fjøs gjetter jeg meg til at det må være budeia som har ofret seg — —

Det lyser fra halvmånen i ovnen, kona sa at hun hadde kasta innpå no'n veapinner for at jeg itte skulle fryse, det kjennes lunt for jeg har nok gått meg dugelig svett.

Det må være omframt snille folk her på gården, ikke rart at skyttere før har funnet veien hit. Rart å ligge slik herinne på ville Holeia.

Jeg hører våren derute dra været gjenom skogen, hører ett og anna stamp fra gamp i stallen og søkk i kubjulle ute fra fjøset — alt er fredelig.

Jeg skimter i halvsøvn no' forunderlig vakert som står og lyser på bordet ved senga — det ser nesten ut som et krusifiks: snehvit nedentil og et gyllent kors over?

Nei, så ser jeg hva det er: det er et hvitt porselensglass, og så er det blitt måneskinn, noen stråler fra månen faller inn gjennom ruta og bort i en kvast med fjorgammelt strå

som blomsterglasset står og holder trofast på. Jo, jeg har nok forjaget en fjorgammel blomstersankerske.

Endelig sovner jeg fast, men enten det er det uvante brennevinet, pinn-åbboren eller ringerikspotene, jeg får mareritt, jeg drømmer om katter med skarpe klør: kiss katter, sier jeg og snur meg mot veggen.

Da kommer endelig fjøsgudinnen svevende gjennom rummet med fløyelsøyne og silkepoter, det er ingen fred å få.

Nå hører jeg tydelig at det er noen som dun-

Like etter glir Ola inn, han finner seg en krakk borte ved ovnen, legger hatten attmed seg på gulvet og tenner en svoveltikke mot bukselåret. Så kjenner jeg den gode, søtlige lukten av brent skråtobakk og er fullvåken.

— Fælt så hardt du sover da gett, sier han og pusler og ler. — Je har snart sti her og banke en halvtime, men nå må du nøyte deg opp, for rettnå sløkner månen, og da er det itte tjenlig å ligga inne for fauleskyttærer. —

Jeg tror nesten han er fornøyd med den farten jeg setter opp. Jeg hopper så å si opp i buksene, river på meg jakka og stapper ansiktet ned i vaskevannsbollen, det brenner som is, så kalt er det.

Så tommer vi ut og tar skogsvegen nordover.

Jeg tenkte jo ikke at jeg skulle ha no' bryderi med å følge denne halvgamle, visne tusse-ladden, men sannelig blir det ikke ilmarsj utetter vegen — halvskymt er det herinne mellom granene, bare med en måneskolm som hvert øyeblikk truer med å slokne.

Jeg må rent bite meg fast i denne smale skyggen som danser foran meg med en neverkont på ryggen.

Hadde vegen vært kronglete igårkveld, så blir den ikke likere herinne på selve skogen, røtter synes å henge fritt opp fra bakken, i alle fall finner skotuppene mine mange slike hemper å hekte seg fast i og innmarie steiner ligger der jeg allerminst har ventet dem.

Plutselig gjør skyggen der foran en vinkel på den retningen vi hittil har fulgt, og jeg merker at jeg har forlatt selve vegen, for lyn-gen soper meg om leggene.

Men det er nok en slags sti Ola finner i mørket, der gjør han et kast på seg og hopper lett og ledug over en nerluggu, der smetter han forbi en sylkvass grankvist som hekter seg fast i meg.

Ubegripelig er det for meg hvor kreftene sitter i denne vinntørre, magre skrotten, svetten drypper friskt fra skallen min.

Vi går ustanselig, undres om vi skal tvers over hele Holleiaskauen og ner i Sokkendalen.

Ola bøyer tvert av og småspringer oppover en bakkeskråning.

Det ligger en stor myr foran oss.

Jeg står urørlig, men det klapper upåklagelig i hjerteregionen, og jeg må av og til ta en ordentlig sup med luft, for anpusten er jeg blitt til gagns.

Med ett sier Ola: — Hørte du den?

— Nei, sier jeg spent.

— Hørte du itte rugda? Og der, denna hørte du vel?

— Å er det du hører nå da, Ola? spør jeg.

— Dennane vesle fuggel'n vel, det er tiurpipen, vi kaller, rettnå speller han far sjøl.

Han tverrsnur seg mot meg: — Ske vi gå på hanan eller ske vi gå på tiur'n?

— Nei, vi må da vel gå etter tiur'n vel, Ola, ber jeg.

— Ja, kom nå. Og avgårde bærer det på ny frisk. —

Vi tar til venstre, sørover så vidt jeg skjønner, men dennegangen bærer det ikke så langt.

Vi er stanset i et bakkehald og Ola har vrent av seg neverkonten og lagt ner børsa.

— Sett deg og kvil deg litt nå, ska du få se på ablegøyer.

Og snar som en røyskatt river han opp en sotete kaffekjel, slingrer noen skritt til side og huker seg ned.

— Dettane er levandes vann det, gett, ekte øllevann, slikt har dom itte i bya lell.

Han huker seg ned på nytt og famler innunder en vinnfelt gran. Derfra henter han fram en neve tørrved, finner en annen håndfull med granskjegg, og før jeg vet ordet av blafirer varmen i været.

Da ser jeg at vi er ved en gammel varme-stad, her har det nok vært kokt kaffe mere enn én gang før, og tørrveden og granskjegget har ligget ferdig i påvente av eiermannens komme.

— Vi måtte så langt innpå som hit, skjønner'u — for det flyger no'n fillegutter og skremmer fuggel'n på de nære leikene.

— Er det langt innpå leikene herfra da, Ola? spør jeg og stryker svetten fra synet.

— Hæ? — langt tel leiken, vi er på leiken

nå, gutten min, herfra dennane varmestan har je liggi og hørt'n slå kneppen mangfoldige ganger — — ly!

Han har reist seg på kne og satt hånden bak øret, men faller like fort tilbake igjen og fortsetter med kaffen, finner «kaffehønnet» og helder og måler i den hule hånden.

— Du drekk'n vel sterk?

— Jeg tar'n som jeg får'n jeg, Ola, men tør du tenne varme her like innpå leiken da?

— Hæ? — varme på leiken — fuggel'n flyg itte unna varmen kan en veta, men ta deg en brøds kalk'nå, det kan bli lenge å bie.

— Enn du da, Ola? Han sitter der så tørr som granbark, uten en svettdråpe å se.

— Nei, èt nå, je bruker aldri eta i skauen je, på slike småturer.

— Er du fælug?

Han er alt i farten, har fått neverkonten på ryggen og børsa i hånden.

Så begynner en underlig dans over alle hauger. Ola foran og jeg etter. Han springer noen skritt og står urørlig og lyer. Men det ser ikke ut som vi skal ha hell med oss.

— Vi får nok ikke høre noen tiur, hvisker jeg nedslått.

— Hå, du må itte gi opp håpet så ratt.

Kommet opp på neste haug rekker han plutselig hånden i været, advarende til meg som kommer subbene etter. Jeg står som fastnaglet, så smyger også jeg meg opp på haugen.

Ola har lagt seg ned i lyngen, det er begynt å gråne nå, jeg skimter ansiktet hans klarere.

Han snur bare så vidt på hodet og ser på meg. Så aker han seg fort noen skritt tilbake til der hvor jeg ligger.

— Høreru'n?

— Nei, hvisker jeg tilbake.

— Jamen nå høreru'n?

— Nei, Ola.

— Du har nå vel endelig skøti tiur på spell?

— Nei, Ola, sier jeg nedstemt.

— Kanskje du itte kan gå på'n heller?

— Nei, det er nok første gangen jeg er på tiurleik.

— Å, farian er du slik kar? Han drar seg helt inn til meg og hvisker inntrengende. — Ja, da får du gjøra nøyaktug som je lærer deg, du får følge meg så nære du orker. Spring når je spring og stå når je staner, og da må du itte eingong lea på øra, og glan ende ner i bakken.

Jeg puster godt ut og vi begynner å avansere, som Ola sier.

Han springer en tre, fire lange steg og blir stående urørlig.

Nå bærer det utfor bakke, det er vanskelig ikke å gli, jeg synes aldri jeg har gått i en skog med så mye tørrkvist og bråta.

Vi står. Ola ser på meg, bøyer seg mot meg og hvisker:

— Nå hører du'n?

Jeg kan for skam skyld ikke svare nei flere ganger, men no' bestemt oppfatter jeg ikke, enda jeg lyer så det gjør rent vondt i trommehinnene.

Da med ett oppfanger jeg en lyd: Pe-lep — pe-lep — pelep, pelep — klonk — — fyty — fyty — fytyyyy —. Hva i all verden ligner denne lyden? Jeg har hørt sagt at tiurspillet skal være som når en slår to tørre furupinner mot hverandre.

Men denne svære fuglen kan da ikke eie så svak en låt? Da skjønner jeg instinktmessig at jeg for første gang i livet opplever det store underet: denne lyden jeg hører kan ikke frembringes av noe annet enn en fuglestrupe. Heller ikke kan den sammenlignes med noen annen lyd.

Jeg oppfatter den klart og tydelig nå, det er nattens selsomste lete, det vidunderlige, mystiske, det sarteste og hissigste: Tiurspill!

Jeg kan ikke hjelpe det, jeg blir underlig veik og mjo i knærne.

— Jo, nå hører jeg, Ola!

Vi er nådd nerunder bakkekammen, spillet er blitt langt sterkere.

Så med ett blir det dødsens stille.

Har jeg trått på en kvist, og kan fuglen ha hørt denne urvesle kneppen dypt nede fra lyngen?

Jeg er stivnet i en stilling som det aldri har vært meningen at muskler og sener skal kunne greie, jeg står som en vridd tyrirot, ferdig til å bikke overende.

Så — endelig begynner spillet på nytt og hissigere enn før.

Men hvorfra kommer lyden?

Jeg skotter forsiktig opp i trærne foran meg.

Da kommer jeg til å se ned på bakken, eller jeg ser en bevegelse fra Ola, det siste er det troligste.

Jeg ser han løfter geværet uhyre vart og så plutselig river han det opp.

Det smeller to skudd, vi står så lågt at det blir ingen dåm inngjennom åsene.

Olas skudd smalt først — Ola står og holder den svære fuglen etter halsen.

— Jadden fekk du det itte nå lell, det var en vakker fugl.

Tenk at den spilte nede på bakken like innved bena våre, kom med sopende vinger og halsen strak, att og fram over snøfonna. Jeg står ennå og dirrer av spenning, slikt syn hadde jeg aldri drømt om.

Jeg kommer til meg igjen ved å høre Olas stemme: — Du skaut du au, veje?

— Å ja, Ola, sier jeg og er anpusten enda, — men jeg tror det gikk meg som den gangen han Jørn Ask skaut den digre skabjørn, og hadde med seg en bykar. Bykar'n skaut seint og tålig kleint, han hadde bare råkt øreflippen.

Det syntes nok bykar'n var tålig harmelig. Men Jørn trøstet ham med at det var flere enn han som var blitt ute for å skaskyte en dau bjønn.

— Å, det ska du itte tru, jeg såg nok du råkete'n, kommer det trøstende fra Ola, han står og blåser kruttrøyken ut av munnladningen, og «feller inn» ny ladning. — Men vi må nøyte oss, rettnå er det dagen, kanskje vi kunne lure ein på solspellet.

Og så er vi i farten igjen.

Han lunter avgårde i et eiendommelig tempo, det må visst være den ideelle passgang, for fort går han og svett blir han ikke.

Vi springer opp på en haug, står der et øyeblikk og lyer, men ikke lenge nok til å få igjen pusten skikkelig, så detter Ola ned av denne haugen og flyter opp på den neste, det er et utrolig stort areal vi tilbakelegger i løpet av en times tid.

Og der kommer sola! rauner først over en åskam og får noen svære tørrfurutopper til å gløde, så vinger likesom lyset ut over all skog, det er dagen.

Vi har ingen flere tiurspill hørt, vi går ned til varmestaden vår, det kjennes nesten som det er blitt noe hjemlig over denne plett i ødeskogen.

Gild skog er det ikke over disse rabbene, det er gisten skog, men den er så forunderlig ærverdige. Ikke minst skogen omkring de store myrkjølene er gammel, det er furu, kronglete og vridde.

Men her har jo tiurspillet rislet i utalte år, det er rent underlig å tenke på.

Men eventyret er brått slutt når sola kommer, før var alt så mystisk, uvirkelig, nå er myr blitt myr, og skog er skog. —

Men ennå følger eventyret oss, for Ola har stanset og står og skygger med hånden og glåmer bort i en åsrenning i nordhall: der sitter det noen avlange silhuetter urørlige mot dagen. Tiur er det på topp i graner som ser ut som de står og vokser inn i himmelen, urørlige som eventyrfugler sitter tiur og blikker mot soløyet i øst.

Nå går vi over demningen ved Damma, over på andre sida reiser det seg en furuås, det er ikke langt fra kjørevegen.

Oppe på den furukollen ligger slottet hans Ola.

Vi er hjemme!

Hvor underlig her er, små stier renner over hverandre og jamsis. Det kan ikke være folk som har tråkket opp alle disse?

Ola sier det er fauleveger, fra gamalt — de er soltørre og fylt med furunåler alle og ser forunderlig vennlige og varme ut.

En bekk med kaldt, klart vann renner nedunder bakken.

Det smaker vidunderlig å få seg en ordentlig vask. Det duskregnet litt på morgensida og kringelveven la seg rett som det var over ansiktet som et klissent og kløende slør. — Det er sopt og røddig foran trammen, tørrved ligger stablet høyt, det dufter kvæ fra det soltørre skju'et. Men slikt hus får jeg aldri mere se maken til, det er også kjent over Holleia som en severdighet.

For det første er det et par tre hundre år gammelt, men så er det så digert tømmer i det, at veggen har ikke mere enn 5 omfar. Det er ualminnelig vakkert solbrent, svartbrent ål-
furutømmer.

Vi setter fra oss børsene ute i gangen og går inn. —

— Ja, her er nå bossua mi, je har a itte likere je, sier Ola og går foran.

Jeg hørte igårkveld oppe på gården hvordan Ola hadde det stelt: han er både far og mor i huset! Kona døde på vårparten for et år siden, og nå sitter han der og er enkemann og forsørger to halvvoxsne barn.

Piken ligger mye tilsengs — mora hadde Tæringen og det er visst å frykte at også dat-

teren har blitt smittet. Nå kommer det som jeg satt og lyttet til i halvsøvne igårkveld klart og sterkt tilbake:

Jo, kona oppe på gården hadde sagt at Ola ernærte familien med børst. — Han er den fineste fauleskytter'n over hele Holleiasbogen som du får tel å følge deg over de gamle leikeplassa, hadde hun sagt.

Vi går inn.

En ung pike på seksten, sytten år ligger i en sengebank, og en unggutt står og hekter på seg en neverkont. — Han er visst etpar år yngre enn søsteren, men ser sterk og kjekk ut.

Et vissent smil glir over Olas ansikt, han blir nesten vakker når han løfter den gilde fuglen og viser den til den syke piken.

— Er du litt klein du da? spør jeg. Jeg ser de hektiske rosene og det varme blaffet av feber i øynene hennes.

Hun er vakker med det svære svarte håret flommende ned over akslene, det gjør ansiktet nesten hvitt og gjennomsiktig.

— Å, ja du veit je er itte rar, sier hun og hoster.

— Nei, men bare vent, sier jeg, til våren kommer og sola får makt, så kan du sitte ute i solveggen og trekke inn varm og god solluft.

— Mja, du veit je blir likere bare det blir sommer'n, sier hun forhåpningsfullt.

Men jeg ser at det må skje et under om hun skal bli likere.

— Ja, for liv og død rår jo bare Vår Herre, også gammeldoktoren nere på Hønefoss, han Schjong. De sier at han har tatt mange fra døden, bare han blir budsendt i rett tid.

Jeg sitter borte ved grua og har fått Olas borse mellom hendene, — dette er altså redskapen hvormed han før seg og sine. —

Det er forunderlig, det er et vakkert våpen, munnladnings dobbeltløp, hagle det ene løpet og rifle det andre: fuglerifle.

— Du skyter visst ikke mye bom du Ola, — jeg flir ham børsa.

Han tar den, står og ser på den og stryker med hånden over låsen.

— Å nei, hun er snild denne, kommer det stilt.

Jeg hører Inger og broren hvisker sammen, han skal til bygda og handle.

— Knut, hører jeg hun sier, — trur du je får kake —?

— Veit itte, sier han og drar på det.

Litt etter går gutten og Ola ut, også de blir stående og hviske sammen.

Jeg reiser meg også og går ut. Der står Ola og skinnvrenger en gammel pengepung — en slik en med digre messingspinner, den ser tålig slunken ut.

— Hva er det for slags kake Inger vil ha? spør jeg.

— Å, sier Ola unnselig, — det er bare slik ei med rusiner ti — Ja, men det er vel værterkake det, roper jeg inn.

Den som nå hadde hatt en pengepung full av skillinger. Men ti kroner er mange penger nede hos en landhandler i bygda, og jeg lover Knut alt det vonde som fins i skauen om han ikke nøyter seg tilbygds og hemat og fører med seg både kake og sjokolade og ikke å forglemme det beste av alt: kandiss — slik med tjukk hyssing inni og bronsokker i store terninger utapå.

Jeg står ute og skal gjøre meg en vending

opp på gården, sove noen timer og gjøre meg i stand til nattens hendinger.

Da kommer Ola ut.

— Det var nå reint for gæli med alle de skellingene, sier han. — Men du ska itte ha gjort det for itteno, det var bare en filleleik denna vi var på i natt ser'u, bareste filleleiken det, men tel natta ska je følge dei på ein leik som bare je veit om. Hærren fordågra meg ska itte *du* få høre metta di på tiurspell gett!

Og Ola holdt mer enn ord. For slikt spill har jeg aldri siden opplevd, enda jeg har ligget på mange leiker.

Det spilte tiur og det flakset røi hvor vi snudde oss hen, så vi visste snøtt hvor vi skulle springe.

Da morgensola kom, skinte den på tre eventyrfugler med voksgule nebb og irrgroenne halser og bryst.

Og det var da én av de fuglene som Ola ikke hadde måttet «skyte opp att».

Gamle tun på De sollyse slettene

Av V. V.

Instituttet for sammenlignende kulturforskning hadde i sommer sin mann, lektor Dagfinn Mannsåker, her på Ringerike for å granske de gamle tun, slik de var før de store jordskifter tok til. Han hadde med kopi av det store kartet som ble opptatt før jordskiftet i Steinsfjordingen ble iverksatt, og det var overmåte interessant å studere dette kartet. De sollyse slettene så nærmest ut som et lappetepe i gamle dager. Skigarder på kryss og tvers. På de enkelte gårder sto husene i klynge rundt omkring tunet. Slik var det på Bjørke, på Hårom, på Bjørnstad og det vrimlet av småhus overalt. Utlær, og hus til de forskjelligste øyemed.

Så en dag sa herr Mannsåker: Her skal De se et virkelig gammelt og rart kart. «Kan jeg få låne det for å sette det inn i «Ringerike», var så mitt spørsmål, og jeg fikk det til låns, men på vilkår at det snarest må sendes inn til nevnte institutt igjen, for det skal legges ved

herr Mannsåkers rapport om granskningen av de gamle tun.

Å bestemme «billedkartets» tilblivelse er kanskje ikke så godt, for det er usignert og uten årstall, og en er helt uvitende om i hvilket øyemed det er laget. Stor feil begår en ikke om en setter at det er tegnet i første halvdel av 1700. Oppmåleren eller kunstneren har stått et sted i Steinsåsen, hvorfra en også i dag har samme utsikt.

Stein! Der nederst til høyre! Dengangen gikk den alfare vegen gjennom tunet på Stein og fortsatte forbi Halvdanshaugen til Pommeren og Hungerholdt. Helt fra sagatiden gikk sikkert vegen der, og den gangen for 1100 år siden det var kongelig jordeferd på Stein, var haugen til kongens ære kastet opp like ved denne vegen. Kostbarheter kjørtes inn i haugen. Her var alt som norrøn mann trengte, våpen, klær og smykker, glassbegre og sjakkspill. Stormenn gikk fram til graven og kastet

inn i haugen våpen, gilde armbånd og ringer, — alt til ære for Halvdan den folkekjære.

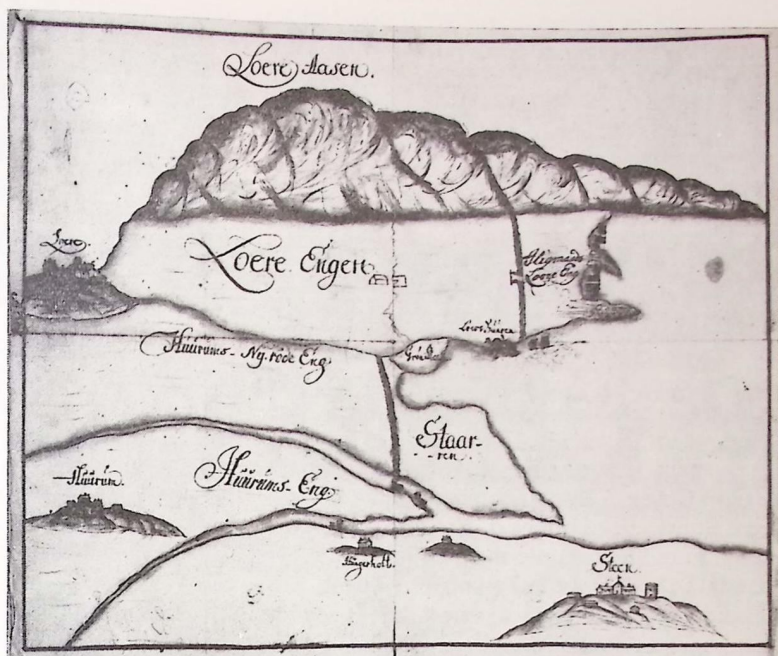
I de over tusen år Halvdanshaugen har stått, har ingen våget å forstyrre gravfreden. Ulykke ville ramme den formastelige. Det trodde folket fullt og fast. Foged Wiel forteller i så måte at en mann på gården Veien tok seg til å grave i haugen der, men samme dag hendte det at tre av mannens sauer ble ihjelrevet av udyr, og da kom konen rennende ut og forbannte seg på at han måtte slutte med gravingen, idet hun sa: *Sådan*

ulykke har vi for din graving. Det samme sa fellaene i Egypti land, og den dagen de engelske vitenskapsmenn kom inn i Tut-anch-Amons gravkammer, kunne de lese forbannelsen, som virket slik at de døde ganske snart.

Stein, St. Olavskirken og Halvdanshaugen er stedsevarende fastmerker i St. Olavs land, som Ringerike er. For kort tid siden ga en ung vitenskapsmann, Olav Bø, ut en bok: «Heilag Olav i norsk folketradisjon», men en leter forgjeves i dette flotte verket etter en omfattende tradisjon om St. Olav her på Ringerike.

På bildet ser vi Steinskjerka i full statur, men det var da alt lenge siden siste messa der var lest. For noen år siden satt en hollandsk dame, Valborg Isaachsen-Dudok van Heel, blott alene i ruinkirken. Det var kirkestilt og helg midt i uka. Den blå sommerhimmel var tempelhelvet. Hvor muren manglet over altertrappene, strålet det rødt og hvitt av det store fjøstaket i bakgrunnen. Syriner og nattfioler ofret virak, tiriltungen og potentilla prydet koret. Det var bare Erik Ormsønn som manglet for å lese collecta: Deus, qui es regum corona. — Gud, du som er kongenes krone. —

Opp til Stein gikk prester i ornat. Pilegrimene kom Kirkestien framover, for de hadde holdt våkenatt på Evangelieholmen i Sæla-

bunnen. Gamle fogder rider dit opp. Almuesmenn som skal søke hjelp hos kongens embetsmann tørker svetten og retter på brystdugen før han går dit opp. — Å, du verden for en rikdom av minner det hefter på denne gamle kongsgården!

Pommern plass er vekk. Eldre folk minnes ennå godt den siste mann på Pommern, smeden Kristian, som nådde den høye alder av 103 år.

Hungerholt. Et merkelig navn! Kanskje har folkefantasiaen skapt det, for de sa vel som så, at hungeren holdt opp når de kom frem til det eldgamle hvilestedet som der var opprettet. Fra Hungerholt gikk vegen over Korset til Bjørnstadtunet, derfra om Mo og videre nordover.

Til venstre på kartet ser en tettbebyggelsen på Hårom som den var fra Arilds tid. For mange år siden fant jeg på et mørkeloft et enkelt ark med gotisk skrift. Et slektsregister oppsatt på Hårom 6. oktober 1813, nedskrevet etter opplysninger av Anders Andersen Hurum den eldre i hans alderdoms 90 år, og denne olding ønsket at bladet måtte bevares for etter slekten. Det ble gjort på den måten at dokumentet deponertes i Oslo Statsarkiv. Det fortelles deri at alle husene på Hårom brant ned

så nær som et gammelt stabbur. Dette hendte i den tid 7-årskrigen raste (1563—70). Dengangen var det tre gårder omkring tunet. Øvre Nigarden, Nedre Nigarden og høgstua. Siden er Håromsgårdene delt og skiftet ut mange ganger, slik at en foruten de tre nevnte har: Sågarden, Vestigarden, Nordigarden og Oppigarden.

De to Loregårdene ligger trygt innunder Loreåsen, som ender med Loretangen, hvor de

gamle mente at en drage holdt til, og kun viste seg mot onde eller farlige tider.

Med henblikk på dette gamle kartet kunne det skrives en mengde, men det får være med dette. Instituttet for sammenlignende kulturforskning har lovet at Mannsåkers rapport om de gamle tun på Ringerike skal bli tilgjengelig for interesserte her, og derfor kan en si at «fortsettelsen følger neste år.»

V. V.

DA BARNEKOPPENE TRUET HOLE

14. mars 1864 var en anstrengende dag for doktor Stang i Hønefoss, som var formann i Hole Sundhedskommisjon. Fra gården Fekjær var det nemlig kommet melding om at det var fastslått tilfeller av barnekopper i huset. Kirkesangerne var hjelpevaksinatører, og hadde som regel noe vaksine på lager, til bruk i påkommende tilfelle. I all hast blir det derfor sendt bud til den vaksinatøren som bodde nærmest, kirkesanger Amundrud. Det er imidlertid ikke mye vaksine denne hadde på lager, og med første post sender derfor Stang brev til medisinalsjefen, Kjerulf, i Oslo, og ber om å få tilsendt frisk vaksine. Kjerulf forstår situasjonens alvor og handler øyeblikkelig, så alt 20. mars — mindre enn 1 uke etter at det første tilfelle var konstateret — mottar Stang tre rør med vaksine, det kvantum som i alminnelighet ble sendt.

Imens hadde Stang ikke ligget på latsiden. Med den vaksine han hadde fått fra Amundrud, var flere barn på Fekjær og i nabolaget blitt vaksinert. Når denne vaksineringen slo an, var det hans mening å ta frisk vaksine av disse barna, slik at en kunne ha noe på lager, om en alminnelig vaksinering skulle bli påkrevet. Hans forhåpning slo feil. Ikke på et eneste barn var vaksinen virksom. De tre glass med frisk vaksine måtte derfor brukes ikke bare til revaksinering av disse barna, men også til vaksinering i det store på Fekjær og eiendommene omkring. Da så sykdommen viste seg også på gården Moe, ble mangelen på vaksine helt prekær.

For å få en oversikt over situasjonen ble det kalt sammen til alminnelig vaksinasjonsmøte på skyss-stasjonen Vik påskeaften, som det år

falt på 26. mars. Alt som kunne krype og gå var møtt fram fra gårdene rundt om, så det i alt var samlet et par hundre mennesker da vaksinasjonen begynte. Både Stang og Amundrud var i arbeid, og fra Hundstad var kirkesanger Hurum møtt fram med det vesle han hadde av vaksine. For om mulig å øke beholdningen hadde han på forhånd vaksinert et lite barn, som det var meningen å ta vaksine av. Men «barnets spedte alder, lang veg og den ublide årstid» gjorde at også dette håp brast. Vaksinen som sto til disposisjon, slapp derfor snart opp, slik at omtrent halvparten av den store folkemengden som var samlet på Vik, måtte gå hjem med uforrettet sak. To nye koppetilfeller var konstateret i ukens løp, og da så Stang samme dag oppdager enda to nye tilfelle på husmannsplasser under Borgen og Gjesvold, sender han uten opphold gårdbruker Ole Gjesvold som ekspressbud den lange vegen over Krokaskogen til Christiania for å hente mere vaksine. Gjesvold må ha gått mesteparten av natten, for alt neste dags kveld — 1ste påskedag — er han tilbake med så stor forsyning av vaksine, at det var mulig å sette i gang en øyeblikkelig revaksinering både i Hole, Norderhov og Hønefoss.

Som Stang skriver i sin innberetning til Buskerud Amtsformandskab om saken, var det vel denne hurtige revaksineringen som satte en stopper for en epidemi som kunne ha fått alvorlige følger. Alle instanser var også enige i sin ros over hans prisverdige iver, og Amtsformandskabet slutter seg til dette ved å bevilge ham 35 spesiedaler, og hver av de to hjelpevaksinatører 25 spesiedaler for arbeidet.

J.

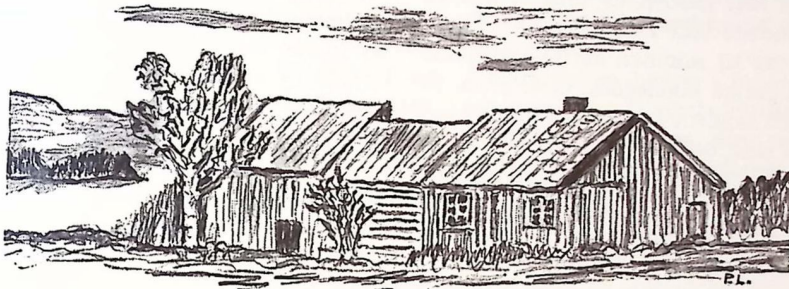
LARS PEDERSEN, SUNDØYA

Han var født i 1818 i Urskløiva, Sørums i Hole, og var min fars morfars. Han var musketer og lå i garnison i Christiania i sine beste år. Oldemor het Dorthea og drev kaffesalg på Sundøya. Jeg husker særlig kruttkjørerne — Engebret og Ola Thon kjørte krutt fra Hofsfoss Kruttmølle til byen, de hadde rødt flagg på lasset og fikk bare kjøre i skritt. De var av de faste gjestene.

Etter det jeg har kunnet samle av historier om ham, må han ha vært en «hurragutt». Snartenkt, sa folk. Han var fattig på gods og gull, men når det gjaldt påfunn og spillopper og godt humør, var han sikkert en velstandsmann. Jeg husker ikke ham, men oldemor som

minste og sendte gjennom lufta så den ble sittende i tømmerveggen, rett over hue på fanten og napper med det samme den andre øksa, men da tok fanten og hele følget hyven så fort de kunne.

En gang kom ei kjerring slengendes innom og ble bedt om å sitte nepå. Det hadde da kjerringa slett itte ti tel, skulle bare smette innom som svintest å helse på. Hun gikk straks igjen også, og oldemor fulgte ut som skikk var. Men ute på tråkka ble begge kjerringene stående og slarve videre. Da de hadde stått der en drug halvtime tok Lars to stoler og gikk ut med: «Di får væråsågo å sitta mea di står,» sa han. Da ble kjerringa sint og strauk avsted.

Sundøya

levde til 1904, minnes jeg som et godhjertet vesen som røykte skråtobakk på ei lita svart krittpipe. Hole kommune tok Sundøya som betaling for oppholdet de siste år.

Da Lars ble gammel og hengte musketdunndra på veggen, drev han med tømmermannsarbeide og lagging, det var mest «postkar», store vasskar han laget.

Sundøya ligger jo ved riksveg 20, og før den ble bygget i 1854—1860, var det den gamle Christiania-vegen fra Bærums Verk som stuper seg ned Krokkleiva, som formidlet ferdseilen. Her fór både folk og fant. En gang kom et fantefølge rekendes innom og tagg. Særlig var det en sprek fant som var pågående, han ville ha tobakk og ga seg ikke. «Pakk deg ut», sa Lars, «ellers ska du få me mei å gjøra.» Fanten dro opp en lang, blank kniv og begynte å fekte med. «Je har aldri vøri redd no'n sea je kom tor live på mor mi, å je er itte redd deg heller, du skøllemonken,» sa fanten. (Lars var flintskallet). I en stabbe som sto ved peisen satt to biler — teljokser — og Lars tok den

På Storøya var det før i tia mye hara, likeså på Gjeitøyene, og det var stor jakt der hver høst. En gang Rytteraker'n hadde et jaktelskap, fikk Lars i oppdrag å få i stand noe som kunne være til underholdning for jegerne, more eller skremme — han fikk frie hender — bare det ikke gikk på liv og eiendom løs.

Selskapet jaktet en dag ute på Gjeitøyene, som ligger et stykke sør for Storøya, og det var i kveldingen og halvmørkt før de kom roende over igjen. Søndre Storjordet helder jevnt nedover fra skogkanten og slutter i et hufs ved stranna, der jegerne la inn. Oppe i skogkanten hadde Lars etablert seg med et stort, tungt malmhjul og surret hjulkrans og eiker inn med filler og stry og sauset alt inn med rå-tjære. Da selskapet var vel i land, setter han fyr på tjærefillene og sender hjulet i vei. Farten og varmen øket etterhvert og hjulet som var blitt en eneste flamme, gikk til vanns så det freste. Det var ingen tvil om at det var Fa'en sjøl som tok seg et bad i Tyrifjorden.

PETER LYSE

Det offentlige godset på Ringerike før reformasjonen

Av E. F. HALVORSEN

Eiendomsforholdene utover bygdene i Norge var i mellomalderen og langt inn i nyere tid helt forskjellige fra det de er i dag. I vår tid er det vanlig at gårdene eies og brukes av samme person, og slik har det vært i store deler av landet i bortimot to hundre år. Men før denne tida var en stor del av bøndene leilendinger, og for tre hundre år siden, omkring 1650, var det bare sjelden at bøndene på flatbygdene eide den gården de brukte. Det vil ikke si at bøndene ikke eide jordegods, tvært imot, i 1661 var til sammen ca. 125 skippund skyld på Ringerike bondegods, d. v. s. ca. 35 prosent av den samlede skyld. Men jordegodset som bøndene eide, besto mest av spredte jordeparter i mange forskjellige gårder, og av disse partene fikk så eierne landskyld av brukerne. Årsaken til denne oppdelingen var arvereglene, alle barn hadde rett til arv, og i en tid med lite penger blant folk var det ofte ikke lett å løse ut medarvinger slik som det blir gjort i vår tid. Panteobligasjoner var ikke kommet i bruk ennå. Når en mann derfor eide en gård, og han hadde mange barn, delte de landskylda av gården, slik at han som ble sittende med gården betalte sine søsken årlig landskyld av deres parter, han ble altså deres leilending for deler av gården, men det var bare landskylda, ikke jordveien som ble delt. Og det ser ikke ut til at bøndene på Ringerike brydde seg særlig mye om enten de satt som leilendinger eller som sjøleiere, for i realiteten satt leilendingene like trygt på sine gårder som sjøleierne på sine. Den rikeste mann på Ringerike omkring 1660 var lensmann Ola Torkelsen på Hønen i Norderhov, men enda han eide både hele gårder og småparter, og økonomisk satt svært godt i det, falt det ham ikke inn å flytte fra Hønen, som var offentlig gods fra gammel tid.

Ved siden av den jorda som bøndene eide på Ringerike, og det som tilhørte andre privatpersoner, adelige godseiere eller borgere i Oslo og noen embetsmenn, var nesten halvparten

av jordegodset på Ringerike i tida etter reformasjonen *offentlig gods*. For å finne ut hvem som eide jorda på Ringerike i eldre tid må vi gå til matrikler, jordebøker av forskjellig slag, og skattemanntall. Den første fullstendige oversikt over jordegodset på Ringerike får vi i de protokollene som ble utarbeidet av en kommisjon i 1661, den såkalte Landkommisjonen. Det blir ofte hevdet at denne kommisjonen gjennomførte den første matrikulering av gårdene rundt i landet, men det de i all hovedsak gjorde var å skrive opp skyld, utsed, krøtterhold og andre opplysninger om hver gård. Oppgavene over landskyld blir derfor nærmest en registrering av forholdene slik som de var og for størstedelen lenge hadde vært.

Lenger tilbake har vi ingen fullstendig matrikkel, men fra 1647 inneholder skattemanntallene oppgaver over hver gårds landskyld og hvem som eide den. Helt fullstendige er disse oppgavene ikke, ofte er underbruk og småplasser uteglemt, men oppgavene er likevel temmelig pålitelige. Før 1647 gir skattemanntallene bare opplysninger om enten gårdene er fullgårder, halvgårder, eller ødegårder, og det samme gjelder de offentlige jordebøker, som bare opplyser om landskyld på de gårder og gårdeparter som tilhørte kongen. I et par dolesjordebøker fra 1615 og 1624 får vi vite hva hver bonde eide av jordegods, men disse kildene er vanskelige å bruke fordi jordegodset var spredd utover og tilhørte bønder i mange forskjellige bygder.

Det offentlige godset derimot kan vi følge lenger tilbake i tida. Landskylda av det godset som tilhørte kongen ble betalt til lensherren på Akershus, og kommer derfor med i de offentlige regnskaper for lenet. De eldste vi har bevart, er fra 1529 og fra 1557—58 og 1560—61. Det eldste regnskapet er altså fra 8 år før reformasjonen.

Men en langt større del av det offentlige godset lå før 1537 under forskjellige kirkelige institusjoner, og for flesteparten av disse har

vi dessverre hverken regnskaper eller jordebøker fra katolsk tid. Riktignok har vi biskop Øysteins jordebok over alt kirkegods i Oslo bispedømme, den såkalte «Røde Bok», fra omkring 1400, men Ringerike tilhørte Hamar bispedømme, og noen gammel jordebok for dette fins ikke lenger. Men nå er det så heldig, at etter reformasjonen ble kirkegodset beslaglagt, og det ble slutt med å gi jordegods til kirken. Det godset som tilhørte prestebolene i bygdene og kirkene der fikk de beholde, men under offentlig kontroll, og i 1574—77 ble det opptatt en fullstendig jordebok over alt slikt gods i Oslo og Hamar bispedømmer, og den er bevart. Gjennom den får vi således greie på hvor mye gods kirker og prestebol på Ringerike og tildels i andre bygder eide her på Ringerike i 1577 og derfor også før 1537.

Bispestolenes gods ble gjort til krongods, og forvaltet av futene rundt i landet. Det er derfor nevnt i lensregnskapene fra 1557—58 og 1560—61, og i de offentlige jordebøker fra 1557 framover, men det blir holdt skilt fra det som nå kalles «Det gamle krongods», d. v. s. gods som før reformasjonen ikke var bispegods. Derimot ble ikke det godset som hadde ligget til forskjellige altere i domkirkene i Oslo og Hamar og i Mariakirken i Oslo lagt direkte under kongen, og heller ikke det store «Communsgodset». Ved hver av disse tre kirkene var det et domkapitel som besto av 12 kanniker, og disse 12 spiste sammen i sin «Communstove», og til dette felles bordhold var det lagt en hel del jordegods. En jordebok over Mariakirkens Communsgods og det godset som lå til forskjellige altere der ble utarbeidet i 1542, altså like etter reformasjonen, og en jordebok for Hamar kapitel ble laget alt i 1540. Mariakirken var kongens eget kapell i Oslo og var uavhengig av biskopen i Oslo, så derfor er ikke dens gods tatt med i «Rødeboka». Derimot finner vi der oppgaver over godset som tilhørte Hallvardskirken, domkirken i Oslo, men mye hadde forandret seg mellom 1400 og reformasjonen, og mye mer gods var blitt gitt til kirken i denne tida. Og for Hallvardskirkens Communsgods og det andre godset som lå til den har vi ingen jordebok før i 1595. I mellomtida hadde det skjedd store forandringer med dette godset. Domkapitlene fortsatte å bestå, men de protestantiske kannikene var gift og bodde hver for seg, og dessuten ble den nye bispen

også medlem av kapitlet. Alt gods som før hadde ligget til domkapitlene, og det som hadde ligget til forskjellige altere ble nå fordelt mellom kannikene, og jordeboka fra 1595 over Oslo kapitels gods gir beskjed om denne nye fordelingen. Men heldigvis gir den også beskjed om hvilke altere eller andre institusjoner godset opphavlig, d. v. s. før fordelingen, hadde hørt til, og dermed får vi altså her full beskjed om gods som i 1537 lå til altere og kommunet i Hallvardskirken. Kannikene i Oslo var nå 12, den fremste av dem var bispen, dessuten var kantoren ved domkirken, rektoren og lesemesteren ved katedralskolen medlemmer. Noen kannikedømmer ble også gitt til verdslige embetsmenn, så som lagmannen i Oslo og Norges rikes kansler. I yngre jordebøker sies det gjerne om gårdene tilhørte bispen eller «skolemesteren», resten av godset kalles ofte under ett for «kanonigods».

Mariakirken hadde i katolsk tid en prost, som samtidig var rikets kansler. Dette prostiet hadde mye gods, som etter reformasjonen ble holdt samlet og forlent til den som var kansler. Kansleren ble også forlent med alt det godset som hadde tilhørt Nonneseter kloster i Oslo, og begge disse godskompleksene ble holdt samlet til langt ut på 1600-tallet, slik at vi finner det igjen i jordebøker og skattemanntall fra 1640- og 1650-åra. Hovedøyklosteret ble lagt under kronen slik som bispestolenes gods, og er nevnt særskilt i de eldste lensregnskapene. Verne kloster i Østfold ble også gitt som forlening til personer kongen ville belønne, og derved ble godset holdt samlet. Likeens fortsatte Oslo hospitals gods naturlig nok å ligge under hospitalet. Andre offentlige institusjoner var det ikke som eide gods på Ringerike.

— — —

Landskylda på Ringerike ble for det meste regnet i korn eller mel og malt. Mel og malt ble regnet etter vekt i skippund og lispund (det går 20 lispund på skippundet, og ett skippund var ca. 185 kg). Korn ble ofte oppgitt i skippund, men sommetider i såld (1 såld er ca. 100 liter) à 12 settinger. Ett såld regnes for jamgodt med 5 lispund, og etter denne taksten er alle landskyldoppgaver i såld omregnet her. Av gårder i utkanten av bygda og i Adalen og Soknedalen ble det ofte betalt landskyld i huder og skinn, (det går 12 skinn på en hud), og en hud er regnet for jamgodt med 10 lispund.

Dessuten ble det av noen ødegårder og fiskevann betalt landskyld i fisk, oftest regnet i bismerpund, en vekt som svarer til litt over 5 kg, og av og til er landskylda bare oppgitt i penger. Bøndene betalte på 1600-tallet landskylda i penger, etter en bestemt takst, men de gamle landskyldenhetene ble stadig brukt.

— — —
 Det var ikke stort krongods på Ringerike i 1529, og det samme gjelder forøvrig mesteparten av flatbygdene. Gjennom hele mellomalderen hadde kongene gitt jordgods til kirken, slik at den etter hvert var blitt Norges absolutt største godseier. I sagatiden hører vi om kongsgårder rundt om i landet, og kongene dro rundt fra den ene til den andre og tok veitslen som det heter. Men etter at kongene begynte å slå seg ned i byene, ble inntektene av kongens gårder ført dit, og da kongen også hadde andre inntekter enn landskyld av jordegods, kunne de etterhvert gi bort det meste av krongodset til kirken for å trygge den økonomisk. Noe nytt jordegods kom under kronen fra tid til annen ved at bøter ble betalt med jord, og ved at de som var dømt fredløse fikk alt de eide beslaglagt. Men i slike tilfelle hadde ætta rett til å innløse godset hvis den kunne. Stort sett kan vi gå ut fra at det jordgodset kronen satt med i 1529 var gods som forholdsvis nylig hadde kommet under kronen. På Ringerike bestod dette godset av 92½ lispund, 2 bismerpund fisk, 90 sik, 2 kalvskinn, ett gråskinn (ekornskinn) og 8 skilling. En vanlig fullgård på Ringerike hadde en landskyld på 2—3 skippund eller 40—60 lispund, så hele kronens landskyld av Ringerike beløper seg ikke til mer enn inntektene av 2—3 litt større gårder. Mesteparten av avgiftene kom fra småparter i gårder, i Kile, Hallum, en Hunstadgård, og Vågård. Bare en større gård tilhørte helt kronen, Vestre Berg i Haug, av skyld 30 lispund, dessuten eide kronen en god del av Ferden og noe av en av Horum-gårdene i Hole. Ellers eide den vesentlig ødegårder med liten skyld, Hallingby i Adalen, Vesetrud og Stigsrud på Tyristrand, hver med 5 lispund i skyld, Skagenes og Bjonevann, med 1 bismerpund fisk hver i skyld, og Bergsund, med 30 sik i skyld, og dessuten halve Samsjøen, skyld 4 skilling.

Dette krongodset økte en del ut gjennom hundreåret, ved at skylda ble satt opp og til-

dels forandret, og ved at nye ødegårder ble skyldsatt. Det vil ikke si at de ble bebyggt med en gang, men kongen lot folk bruke dem som utslåtter mot en liten avgift, oftest i skinn. Nye ødegårder som kommer til i 1577 er Grefsnye ødegårder som kommer til i 1577 er Grefsnye ødegårder, Øst-Veme og Hole-ødegården. Likeens er fiskevannet Vælsvann kommet til. Disse fiskevannene lå vel vesentlig i almenningen, og kongen hevdet fra gammelt av eiendomsrett til alle rydninger i almenninger når ingen privatmann kunne påvise at han eide dem, og slik har det vel også vært med disse fiskevannene. Men ellers var det ikke så mange gårder som ble ryddet i almenninger i den tiden, det var nok av jord i bygda. Når det gjelder disse småplassene, kan det nok hende at kongens eiendomsrett går langt tilbake i tiden, helt til perioden før den store Manneauden, for de hadde i sein-mellomalderen så lav landskyld at det ikke var noe å gi bort til kirken. I 1647 var landskylda på dette «gamle krongodset» pluss seinere nyrydninger kommet opp i 200 lispund, 60 sik, 48 skinn (= 2 huder = 40 lisp.) og 5 skilling. De 5 skillingene var avgift av en kvernfoss i Åsa og av Pjåka.

Den uten sammenlikning største godssamling på Ringerike tilhørte Commundet ved Mariakirken i Oslo. Det eide i 1542 656 lispund og dessuten fikk det 20 sik årlig av «Fiskebekken». Dette siste blir siden borte, så vi vet ikke hvilken fiskebekk det gjelder. I 1647 er skylda på de samme jordpartene som nå var delt mellom forskjellige kanniker, 643 lispund, altså litt mindre, vesentlig fordi et par gårdeparter hadde gått over til andre eiere ved makeskifter. Commundet eide mange store og sentrale gårder overalt i Ringeriksbygdene: Begge Gjesvalgårdene, største delen av Søre Leine, Rud på Røyse og hele Bjørnstad. I Norderhov eide det Søre Norderhov, som seinere ble makeskiftet til prestebolet og nå er gått inn i prestegården, begge Hønen- og Tanberg-gårdene, Hverven, Veksal og Følum, en stor del av Ve, 20 lispund av Gjermbu og 15 av Trøgstad, dessuten Nakkerud og halve Svensrud på Tyristrand.

Prosten ved Mariakirken eide i 1542 135 lispund, som bestod av gods i noen få gårder, begge Stein-gårdene og grannegården Rud, og 10 lispund i Gjermbu. Rud hadde bare 5 lispund i skyld, men 100 år seinere er landskylda

for den underliggende Rudsøgården, 15 lispund, regnet med. Dessuten fikk prostiet så seint som i 1647 Krakstad, 35 lispund og 5 lispund i Nordre Gile ved makeskifte med borgermester Hans Eggersten i Kristiania. I bytte fikk borgermesteren en gård på Eiker.

Til Mariaalteret i Mariakirken lå i 1942 210 lispund, og godset bestod av begge Knestangårdene, mesteparten av begge Fjellgårdene og 10 lispund i Veien og 10 i Nordre Gomnes. Godset ble lagt under biskopen i Oslo, som i 1647 og mye seinere stadig fikk samme landskyld av det. Andre altere i kirken som hadde gods på Ringerike var «Lille St. Anna alter» 50 lispund, i Gomnesgårdene med underliggende ødegård Fegri, og «det Hellige Kors'alter», som eide 20 lispund i Onsaker. Landskylda var den samme i 1647, da godset lå under kansleren og ofte blir kalt «prostigods».

Den andre store kirken i Oslo var domkirken, Hallvardskirken, men den hadde ikke på langt nær så mye gods på Ringerike som Mariakirken. Til Communet lå i 1595 96 lispund, 40 lispund i hver av Mo-gårdene på Røyse og 6 lispund i Flekshaug, dessuten 5 lispund i en Vesterngård og 5 i en Horum-gård. I 1616 kommer dessuten Berg i Hole, 5 lispund, som var nyryddet, og 20 lispund i mellomste Gomnes. I 1647 var skylda for Mogårdene økt med til sammen 10 lispund, slik at summen for disse gårdene nå er 131 lispund. Altere og prebender i Hallvardskirken eide bare lite landskyld på Ringerike. Den som eide mest, var St. Anna prebende, som hadde 20 lispund i Hen, 15 i Østre Stadum, 20 i Søre Gomnes, 20 i Søre Gile og 20 i Søre Haug på Tyristrand. Derest kommer Laurentiusalteret med 30 lispund, hele Gagnum, og «Altare Militum» med 30 lispund i Søre Hval. Andre altere og prebender eide 15 lispund i hver av Semmen og Røysing, og småparter i Nerstad, Hov og Vestern.

Oslo bispestol eide i katolsk tid ingen ting på Ringerike, men Hamarbispens derimot var den nest største godseier på Ringerike, med et jordegods på 488 lispund og 6½ hud (= 65 lispund) i 1557—61. I 1577 var summen 492 lisp. 9½ hud, økningen kommer av at Nes i Adalen og 4 lispund i Midt-Haug på Tyristrand først er nevnt det året. Godset er spredd over hele Ringerike. Av større gårder eide Hamarbispens Østre Bønsnes, 40 lispund, med Frognøya 10 lisp., Vestre Stadum og Ves-

re Hamnor, Øvre Hundstad, kverna i Skjerдалen, og ødegårdene Haga, Domholt og Løken. Dessuten Storøya med Fetjer og Rytteraker, som i katolsk tid var biskopens residens når han var på Ringerike, og deler av Hovin, Solberg og Lore. I Norderhov eide han Hesleberg med Kvernbergsund ødegård (d.v.s. Sørsida i Hønefoss), Bjørnstad med Østby, Ultveit, Gullerud, Sundby, Viul ødegård i Haug, Skollerud og Nes i Adalen, en stor del av Veien, og småparter i Breien, Rå og Ve og Nordre Vegstein. Hamarbispens eide altså i likhet med de store kirkelige institusjonene i Oslo mange store og sentrale gårder, men i motsetning til dem hadde han også en god del ødegårder og småparter, ofte i utkanten av bygda. Det henger nok sammen med at biskopen, akkurat som kongen, tok imot bøter i jordegods, og dessuten kunne han ofte få gaver av de mindre jordeiere på Ringerike, mens derimot institusjoner som Mariakirken i Oslo ikke hadde noen spesiell tilknytning til Ringerike og nok mest har fått sitt jordegods fra større jordeiere, kongen og adelen. Følgen av at Hamarbispens hadde eid så mye gods i utkantgårder og ødegårder var at landskylda gikk sterkt opp på disse gårdene i de 100 årene fra 1560 til 1660. I 1647 var skylda på Hamarbispens gamle gods, som nå var krongods, 581½ lispund og 8½ hud (= 85 lispund). Ødegårder som Nes i Hole, Solberg, Hovin, Hjelle, Fetjer, Løken i Hole og Sundby hadde fått økt sin landskyld, ofte til det dobbelte.

Hamar kapitel hadde langt mindre gods enn kannikene i Oslo. Communet der eide ingen ting på Ringerike, derimot hadde et par altere i domkirken ikke så rent lite gods. Det ene var «De fem sårs alter», som eide halve Fjellstads skyld, 30 lispund, hele Østre Sørnum, 30 lispund, 30 lispund i den ene og 10 i den andre Svarstad-gården, og dessuten 15 lispund i Auren ødegård. Slik var det i 1590-åra; i 1540 er bare oppgitt summen, 5 skippund, så det er mulig at det ikke kom landskyld av ødegården da.

Det andre alteret i Hamar som fikk landskyld av Ringerike var Nikolausalteret, som eide 45 lispund, 20 i Svarstad, 15 i Setrang og 10 i Bjørke på Stranda. I 1647 var skylda av Setrang (Nordre) 10 lispund i steden for 15, men til gjengjeld fikk kansleren, som nå hadde dette godset (det kalles derfor ofte «prosti-

gods») 5 lispund av Askersrud, og disse 5 lispundene ble 20 år seinere brukt under Søre Setrang. Det er mulig at gårdene omkring år 1540 har ligget under Nordre Setrang og har vært inkludert i dennes skyld. Askersrud er første gang nevnt som ødegård i 1612.

Erkebiskopen i Trondheim hadde merkelig nok også gods så langt sør som her, men det var bare 1 skippund, altså 20 lispund, i Gjermbu.

Klostergods var det lite av på Ringerike; Hovedøyklosteret eide ved reformasjonen inngenting her, mens Nonneseter eide 66 lispund i 1631, første gang vi får nøyaktig greie på summen. Godset besto av halvparten av Trøgstad, 25 lispund, 20 lispund i Søre Vegstein, 11 lispund i Vik og 5 lispund hver i Opperud og Bølgen. Verne kloster eide Borger, 5 lispund, som ennå i 1599 lå under Klekken. Dessuten eide Oslo Hospital 2 gårder, Østre Horum og Søre Vaker, begge halvgårder, med samlet skyld 45 lispund. Vi får ikke greie på summen før i 1647, men begge gårdene var i bruk i 1528, så det er rimelig at landskylda ikke har forandret seg nevneverdig.

Dermed er vi ferdige med det offentlige godset som tilhørte de sentrale institusjoner utafor Ringerike. Det som står igjen er det godset som bygdeprester og kirker eide.

På Ringerike var det 1500 og 1600-tallet bare 2 prester, i Norderhov og i Hole. Holepresten hadde også Lunder og Vik kirker å betjene, mens presten i Norderhov hadde hovedsoknet og Haug. Hole var ikke eget prestegjeld, og presten der var underordnet presten på Norderhov.

Norderhovspresten hadde mest jordgods. I 1577 utgjorde det 185 lispund og 1 skinn, altså ikke noen overveldende stor godsmengde, men til dette kommer 20 lispund for Haug i Haug, som er uteglemt. Det var for det meste mindre gårdparter prestebollet eide, de største var 1 skippund og 7½ lispund i Hov og 15 lispund i hver av disse gårdene: Lerberg på Stranda (hele), Øvre Vestern, Nedre Vestern, Oppen og Lo, så fulgte 10 lispund i hver av disse: Ferden Gjermbu, Bjørke på Stranda, Løken og Søre Vegstein. Resten av småparter på 5 og 2½ lispund i større gårder og en god del ødegårder, som Amundrud, Lerberg i Vegardsfjerdingen, som ikke var brukt i det hele i 1577, Marigård og Kulerud. Presten i Hole eide ingen hel stør-

re gård i Hole, den største parten han eide var 15 lispund i Nordre Svarstad. I Soknedalen eide han hele Lundesgarden 4 huder, og i Adalen halve Nes, 4 bismerpund fisk med fiske i Urula. Ellers var det bare småparter over hele Ringerike, og særlig eide han en rekke ødegårder i Adalen, Blakstveit, Enger, Grøterud og Vik, og han som brukte disse gårdene betalte under ett 3 pund fisk for det. Til sammen fikk Holepresten i 1577 77½ lispund, 7 bismerpund fisk og 4 huder i landskyld av det han eide på Ringerike.

Av bygdeprester utafor Ringerike eide Haug prestebol på Eiker 5 lispund i Vik både i 1577 og i 1647, Gran prestebol eide 5 lispund i Klekken og til sammen 2 bismerpund fisk i Semmen og Vågård, og Jevnaker eide 5 lispund i Asgersrud. I 1647 hadde Jevnaker også overtatt det som Gran hadde i 1577, og det ene bismerpundet fisk blir nå betalt av mannen på Marigård, som i 1577 var ødegård under Vågård.

Asker prestebol eide 2 huder i Bjørke i Lunder (i 1577 sies det riktignok at godset ligger til Haslum anneks, men det lå den gang under Asker.) I 1647 hadde dessuten Lier prestebol 20 lispund i en av Vaker-gårdene, men det må det visst ha fått i seinere tid ved et makeskifte, for det er ikke nevnt i 1577. Modum prestebol hadde 8 lispund i Vesetrud i 1647, men denne gården var øde i 1577, så da ble det vel ikke betalt noen skyld av den til prestebollet.

Utenom dette godset til prestebolene faller 7½ lispund til klokkeren i Norderhov, i Hov og Vegstein, som ikke er tatt med i 1577.

Kirkene eide også gods, som ble brukt til å betale vedlikehold av bygningene. Norderhov og Haug kirker eide bare 5 lispund hver, i henholdsvis Toen og Lo, mens Hole kirke eide småparter på til sammen 20 lispund. Lunder kirke eide 15 lispund i Øvre Berg (hele gården) og 4 skinn i Oppgarden, og Haug kirke på Eiker eide 3 setting korn (1¼ lispund) i Skollerud.

Kirkene eide omtrent det samme i 1647 og 1577, og det samme gjelder det godset som tilhørte prestebol utafor Ringerike. Men inntektene til Norderhov og Hole prestebol vokste ganske betydelig ved at de ødegårdene som lå helt ubrukt i 1577 kom i bruk og ble skyldsatt. Av Blakstveit ble det således i 1647 gitt 20 lispund, og slik var det med mange av de andre ødegårdene i dalene også. Helt nye gårder

kommer med i jordeboka for prestebølet ved at de blir ryddet på grunn som tilhørte prestebølene; slik er det med Røsholmen og Averøya i Hole, Pukkerud, Hovland og Kroksrud i Soknedalen, og Elsrud i Adalen. De er ikke en gang nevnt i 1577. Samtidig var Hole blitt eget prestegjeld, og Norderhovspresten hadde fått Adalen og Soknedalen under seg, og hadde overtatt Hole prestebøls gods der. I 1647 eier Norderhov prestebø 260 lispund, 5 huder (= 50 lisp.) og 12 pund fisk, Hole prestebø 112 lispund.

Det er typisk at bygdeprestene hadde så mange småparter og ødegårder med lav landskyld. De har sikkert fått det meste av sitt gods ved gaver fra vanlige bønder i bygda, og de eide ikke så mye, og hadde derfor heller ikke så mye å gi bort. Etter loven kunne de ikke gi bort mer enn tiendedel av odelsgodset. De eneste større gårdparter prestene eier, er typisk nok prestegårdene og gårder der det før kan ha vært prestegårder. Lundesgarden i Soknedalen har gitt navn til Lunder sokn, og i mellomalderen var det nok prest i Lunder, i alle tilfelle før Mannedauden, og han har vel da brukt gården. Likens er det med Haug, for den grunnen Haug kirke står på, må engang ha tilhørt Haug, og der har det nok også vært egen prest før 1350. Interessant er det også å se at presten eier såpass stor del av Hov; her må det i hedensk tid ha stått et hov, og det er mulig at nettopp hovguden har vært blant dem som satte seg til motverge da kristendommen ble innført, og så har han fått sin gård konfiskert av kongen, som så seinere kan ha gitt gårdparten videre til presten. Derimot finner vi ikke noen prestegård som med rimelighet kan ha vært brukt av presten på Stein. Og der vet vi det har vært prest, for like før 1350 nevnes presten på Stein i et brev. Det er mulig at han bare har bygslet jord av Mariakirkens prost, som eide Stein.

Men hudene og skinnene omregnet til lispund blir summen av alt offentlig jordegods etter de eldste oppgaver ca. 2680 lispund, 11 bismerpund fisk og 110 stk. fisk, og 8 skilling. Hvis vi setter verdien av fiske- og pengeskylda til om lag 100 lispund, skulle summen altså bli 2780 lispund. Men nå er jo ikke alle oppgavene like gamle, for Hallvardskirkens gods må vi helt ned til 1595, omkring 60 år etter reformasjonen, og for Nonneseter- og hospitals-

godset langt ut i 1600-åra før vi får nøyaktige oppgaver. Helt trygge kan vi ikke være for at landskylda var den samme i 1530-åra som 60 år seinere. Men for det første ser vi at skylda på Mariakirkens gods praktisk talt ikke forandret seg mellom 1542 og 1647, og Hallvardskirkens og Nonneseters gods var for det meste av samme slag som Mariakirkens, parter i forholdsvis store og sentrale gårder som aldri hadde ligget øde og derfor heller ikke fikk sin landskyld nevneverdig oppsatt. Og for det andre er summen 2780 i alle tilfelle i minste laget. I jordeboka over prestebølsgodset i 1577 må en gård være uteglemt, og dessuten er ikke prestegårdens skyld regnet med i Norderhov. I listen over Hamargodset fra 1557 og 1560 mangler Nes i Adalen, som i 1577 har en skyld av 3 huder. Det kan ikke være tale om at denne landskylda er pålagt i mellomtida, og heller ikke kan Hamargodset ha øket etter konfiskeringen av bispegodset. Når den derfor er utelatt i 1557—60, må det være enten en feil, eller landskylda har gått til andre formål i de årene. Heller ikke er det sikkert at lista over krongodset er helt fullstendig i alle detaljer. Vi kan derfor trygt gå ut fra, at det offentlige godset på Ringerike i 1530-åra utgjorde over 2800 lispund, eller 140 skip pund. I 1647 var landskylda på alt det offentlige godset økt til over 3200 lispund, eller 160 skip pund, og da er ikke medregnet 164 lispund adelsgoods som gikk over til kronen mellom 1599 og 1647. Det neste spørsmålet er hvor stor prosent av den samlede landskylda det offentlige godset utgjorde. I 1647 var den samlede landskyld av Ringerike, medregnet noen småparter som er uteglemt i skattemanntallet, vel 320 lispund. Det offentlige godset som var gammelt krongods og kirkegods utgjorde altså i dette året omkring 50 prosent av all landskyld. Helt nøyaktige er vel ikke disse tallene, det er mulig en del småplasser som vi finner i skattemanntall og jordebøker noen år seinere, og som var privat gods, alt var skyldsatt i 1647, men større forskjell gjør ikke dette. Men like etter, i 1649, økte privatgodset ganske kraftig ved at borgermester Hans Eggertsen makeskiftet til seg en god del av gamle Hamargodset.

For tida omkring reformasjonen kan vi ikke regne ut hvor stor prosent av den samlede landskylda som var offentlig gods, fordi vi ik-

ke har noen oppgaver over landskyld på det private godset fra denne tida. På offentlig gods økte landskylda mellom ca. 1530 og 1647 med om lag 20 skippund, eller litt over 14 prosent. Men størstedelen av denne økningen faller på krongodset og prestebolsgodset, som til sammen bare var fjerdeparten av det offentlige godset. Det kommer av at så mange ødegårder og ukantgårder faller i disse to gruppene, mens de sentralkirkelige institusjonene eide mest større gårder midt i bygda. Bøndene eide også en hel mengde slike utkantgårder, og mange av dem lå øde og ble brukt til utslåtter og seterbol av eierne langt inn på 1600-tallet. Først da ble de etterhvert skyldsatt. Vi kan derfor regne med at økningen av landskylda på privatgodset i alle tilfelle ikke har vært mindre enn på det offentlige godset, det er mer rimelig at den har vært noe større, slik at det rimeligvis var så, at på reformasjonstida var over halvparten av det skyldsatte jordegods på Ringerike offentlig gods.

Vi vet nesten ingen ting om når de forskjellige kirkelige institusjonene fikk det godset de hadde på Ringerike. Om det godset som lå til Hallvardskirken skulle vi vente å få opplysninger i «Rødeboka» fra ca. 1400, og litt finner vi også der. En del av «Horeim a Ringarike, i nørdrzsta gardenom» lå til en prepede, og vi finner det igjen i 1595 som 5 lispunds skyld av en Horumgård, det var da Commungods, og biskopen hadde inntekten. Den var, etter et gammelt brev som også er bevart, gitt av en Olav Blåsare for sjelemesse under Manedauen. Likens finner vi der en part av Vesteren som i 1595 også var Commungods og lå under kantoren i domkirken. Men mange ganger er det vanskelig å finne noen sammenheng mellom det som står i «Rødeboka» og det vi finner i seinere jordebøker. Als prepede i domkirken eide således skyld i en gård «Lyn-di» på Ringerike, og en slik gård er nevnt i 1595, med en avgift av 2½ lispund til presten i Oslo. Navnet skrives nå «Linnde», men ingen andre kilder kjenner en slik gård på Ringerike. Men siden landskylda tydeligvis ble betalt i 1595 og seinere, må de som krevde den inn, ha visst hvor gården lå. Og i skattemanntallet av 1647 ser vi at soknepresten i Kristiania da eide 2½ lispund i Nerstad, og dermed er gåten løst. Det må være en ødegård som for

lang tid siden er gått inn i Nerstad vi her finner. Og det løser også en annen gåte: Etter jordeboka av 1577 eier nemlig Hole prestebol 5 lispund i «Lunde», derimot er ikke noen skyld i Nerstad nevnt. Men i 1647 eier Hole prestebol 5 lispund i Nerstad. Navnet har vel da vært Lunde, og Lyndi og «linnde» er forvanskinger. Men Rødeboka nevner også andre gårder som det ikke har vært råd å finne igjen, et Dal i Norderhov med ganske stor skyld, et «Engjaberg», og så Borgardal og Grendal, som tilhørte Nonneseter. Derimot nevnes både Vik, Vegstein, Opperud, Bølgen og Trøgstad under Nonneseter, de samme gårdene som klosteret eide over 200 år seinere. Likens er det nevnt at Bjørke i Lunder ble makeskiftet til Asker kirke og prest på 1400-tallet.

Mariakirkens arkiv har vi noen rester av, og der kan vi da i alle fall se hvordan noen av gårdene er kommet under denne kirken. I 1304 la kong Håkon V alt det gods som hadde tilhørt den forfalne kirken på Tanberg til et alter i Mariakirken, hvor det fra nå av skulle leses sjelemesser for Tanbergmennene. Dessverre sies det ingen ting om hvilke gårder det gjaldt. Stein, som en gang må ha vært kongsgård, tilhørte prosten ved Mariakirken i 1356, og er vel gitt av Håkon V, siden det var under ham at Mariakirken vokste fram til en mektig institusjon. I 1337 stadfester Ogmund på Veien at prestene ved den samme kirken (dvs. kannikene) hadde rett til å hogge tømmer i Veienmarka til reparasjoner ved den kverna de eide i «Veiefossen», og i 1542 eide Commundet ganske riktig en del i Veien, 10 lispund, og kverna i fossen (dvs. Hønefossen) av skyld 5 lispund.

I 1370 skjenker Håkon VI det kongen eier i Fjellgårdene på Røyse til Mariaalteret i Mariakirken, for sin, sin bror og sin mors sjel. Og i 1477 gjør væpneren Mattis Pedersson et makeskifte med Commundet i Mariakirken, slik at dette får 2 skippund i Veksal, like mye som de eide i 1542 og seinere. Men mange flere gårder har vi ingen oppgaver om. Hamarbispens arkiv er blitt borte, så vi vet ingenting om når han fikk sine gårder. Det eneste vi har bevart om det godset som tilhørte kapitlet i Hamar er to brev om de gårdene som tilhørte «De fem sårs alter», de ble alle gitt i 1497 og 1517.

— — —

De eksemplene som her er nevnt, viser at

de store gårdene og partene som kirken eide som regel hadde kommet fra de større gods-
eiere, kongen eller adelen. En kan spørre hvor-
for kongen på denne måten gav fra seg store
inntekter til kirken og dens institusjoner, en
skulle jo tro at han hadde god nok bruk for
dem sjøl. Det var jo også det som var den ve-
sentlige grunn til at så mye kirkegods ble di-
rekte konfiskert ved reformasjonen. Men be-
handlingen av det kirkelige godset etter re-
formasjonen viser nettopp hvor nødvendig
det var at kirken fikk disse inntektene. For det
var bare bispenes gods og litt av klostergodset
kongen konfiskerte fullstendig, resten ble
brukt til å lønne kirkelige og verdslige em-
betsmenn, blant andre den nye protestantiske
bispen. Før reformasjonen utførte nemlig kir-
ken mye av det arbeid som det nå påligger
Staten å sørge for. Den drev skoler, den sørget
for fattigpleien, og den holdt oppe det vesle
som var av kulturliv her i landet i seinmellom-
alderen. En stor del av rettspleien lå under kir-
ken, og i den katolske tida var det langt flere
prester i landet enn seinere, enda det nok var
temmelig stor prestemangel etter 1350. Men
prestemangelen kom nettopp av at så mange
prestebol hadde alt for små inntekter, og sko-
lene gjorde heller ikke så godt arbeid som før.
Men stort sett fungerte det kirkelige admini-
strasjonsapparatet godt, og kongen støttet seg
i stor mon på kirken når det gjaldt landssty-
ret. For oss kan det muligens virke unødven-
dig å gi bort store mengder jordegods for å få
lest sjelemesser, men slik sto det ikke for den
tids mennesker. Og de prestene som leste sjele-

messene, og som sammen hadde inntektene av
Communsgods og prebender, de hadde utvil-
somt også hendene fulle med andre oppgaver,
skolearbeid, vanlig prestegjerning, og de må-
te ta på seg en mengde offentlige verv. I gam-
melnorsk tid var det en stor mengde av min-
dre godseiere utover bygdene som kunne ta på
seg ærefulle, men tidskrevende oppdrag for
styremaktene. Skikkelig lønn hadde ikke sta-
ten råd til å gi dem, og så fikk de mer og min-
dre verdifulle særrettigheter i steden. Men
etter Mannedauden hadde ikke disse små-
adelsmennene råd til slikt mer, og følgen var
at administrasjonsapparatet brøt delvis sam-
men. Og da var det bare kirkens menn å ty til,
de var blant de få som hadde både tid og ut-
dannelse til å ta på seg i alle fall noen av de
mest nødvendige oppgavene. Ved reformasjo-
nen fikk Staten en voldsom inntektsøkning,
og kunne igjen begynne å utbygge et embets-
verk, denne gang med lønnede tjenestemenn,
men det tok hundre år før det nye embetsver-
ket ble noenlunde effektivt. Og kirken tapte
også i første omgang mye på deformatjonen,
overalt hører en klager over uopplyste prester
og dårlige skoler, og det trass i at kirken redu-
serte sine utgifter i sterk grad, ved å la de
gamle kirkene i bispebyene forfalle, ved å slå
sammen prestekall, og ved å redusere tallet
på kanniker i Oslo fra 24 ved de to kirkene der
til 12 etter 1537. Så det kan nok være et spørs-
mål om ringerikingene fikk stort mer igjen for
den landskylda de betalte til det offentlige
etter 1537 enn de gjorde i den katolske tida.

Blå mugge

*En blå mugge med gylden hank
står på bordet mitt.
Jeg kan ikke nå den med hendene mine,
ikke stryke dens form
og føle dens rolige tyngde.
Urørt av meg skal den stå der og fylle
min dag med glede.*

*Hver morgen i det grå demringslyset
blir den til på nytt.
Modeleres av usynlige hender,
brennes i morgenrøden
og kjølnes i blått.
Noen bleke morgenstjerner
blir dekor.
Så er den ferdig
og ler sitt glade morgensmil:
Nå skal vi leve du og jeg.*

*Ja se som den lever.
Alt som er til
spiller i dens konvekse buer
og får glans av den bleke emalje.
En underskjønn dag sitrer der inne.
Men kommer mennesket nær med sitt ansikt
får det en klovn's trekk.*

Deilig er den blå muggen min.

*Når natten kommer
og stillheten
gløder dens gyldne hank
inne i mørket.*

ELLING M. SOLHEIM

Den Gyldne Rings Bygder og Garder

Ring - - ring - - Ringerike, ring - - Ringsaker og Ringebu med!

Av V. V.

Det er sølvklokkeklang i navnene, og alle er de søndagsbarn blant bygdene våre. Det vimler av Ringsnavn! Kanskje her ute på Ringerike mest. Vi har Ringkollen, Ringåsen og flere andre, mindre lokaliteter.

Hva kommer dette Ringsnavnet av?

Sagaen forteller om en Hringarflokk som kjempet så tappert i Merovingertida, og om den gyldne ring de hadde på sverdene sine. Ringsverdet som ofte er funnet i oldtidsgraver i Mellom-Europa. Enhver kan slå opp i historieboka som brukes på skolene, og der lete opp om kong Merovech som levde på 450 årstallet, og hvis etterfølgere hadde kongeverdigheten i Frankerriket helt til Pepin den Lille overtok.

Sagn og saga beretter så, at denne Ringarflokken som var med og sloss så tappert, dro til Norge og trengte seg inn der det var plass å få. Noen kom til Ringeby, andre til Ringsaker, men sloppen ble vel værendes på Ringerike. Hvem har ikke hørt snakk om kong Ring på Ringerike og hans vakre dronning, Ingeborg? Har De ikke hørt om dette herskap, så les Tegners saga om Fridtjof hin frøkne.

Kong Ring bodde på Helgeland gård, som den gangen het Streituland og som er et gammelt ord for strid og krig. Der på Helgeland blir sagnet om kong Ring fornyet i hver generasjon. Ute på gårdsplassen ligger den store rullesteinen som kongen sto på da han skulle sti opp på sin ganger. I ytterkanten av jordet er en rund slette med store trær omkring. Dette er kong Rings ridebane. For fire år siden falt det store treet overende, det treet som etter tradisjonen skulle være plantet av dron-

ning Ingeborg, og hvorom spådommen lød: Bli'r treet felt, så skal Helgeland brenne.

Til Valdres kom også endel av Ringarflokken. Gårdsnavnet Ringsåker i Nord-Aurdal vitner om det. Flokken tok navn etter sverdet med den gyldne ringen, og Ring var i sagatiden et mannsnavn.

To mektige menn i Valdres var Ring Rogne og Lodin Høve, men de var usamse om grenseskjellet mellom gardene, og kongen skulle dømme. Kongen dømte og sa: Når sola i morgen tidlig skin på husveggen, går Lodin og Ring ut fra sine hus, og går til de møtes. De gjorde det, og de møttes like ved bekken på Rogne. Sola kommer tidligere på Høve, fordi berget stenger for sola på Rogne. Bekken på Rogne heter ennå i dag Ringåne etter Ring.

Hverken i Ringsaker eller i Ringeby har jeg noen større greie på lokale navn, men en kan anta at det i begge disse solskinsbygdene finnes mange stedsnavn med «Ring» foran. Det er da iallfall en jernbanestasjon som heter Ring. I flere år har jeg daglig lest Ringerikes Blad fra Hønefoss og Ringsaker Blad fra Moelven. Kunne ikke en bygdeskribent der i Ringsaker sette inn en notis om Ringsnavn der.

Ute på Strinda, øst for Trondheim, ligger mange gårder på rad og rekke. Store gårder, såsom Lade, Rognli, Devle og Ringve.

Der har vi atter Ringsnavnet med påhengt VE, som betyr helligdom.

Nå vil sikkert en akademisk utdannet mann grave frem tyding om at denne store gården der nord i Trøndelag engang har hett Ringvin. Nei, la oss bli enige om at Ringarflokken hadde

sin helligdom like der ved Lade. Vel vet jeg at professor O. Rygh har tydet navnet i sin avhandling og at han fant det meget sjeldent, og nevner et tilsvarende i Leinstranden, nemlig Ringvedt, samt også Ringvedåsen i Horg i Gauldalen. Ringen i Vestre Toten og Ringi i Bærum. — Men la gå! Vi stanser dog en stund på Ringve gård. Gården eiedes i 1716 av Tordenskjolds far, rådmann Johan Wessel, og der fantes på gården en vindusrute med Peter Tordenskjolds navnetrekk inngravert. Værelset kaltes etter ham Tordenskjolds værelse. Det er vel sikkert at den tapre Tordenskjold måtte være av Ringarflokkens stamme, og når jeg nå sitter og tenker på alt dette, så må jeg dra frem min samling av gamle viser, og derfra ta ut en gammel en om Tordenskjold.

Den berømte Admiral Tordenskjolds bekjente Søe-Vise.

Hans Bedrifter recommanderes alle unge Søfolk og Matroser til Efterfølgelse. Trykt Aar 1736.

Det eksemplar som her ligger på bordet er en avskrift med fine gotiske bokstaver, og har denne bekræftelse: «In Fidem. J. C. Rothe.»

Det er over 40 vers i den gamle visen.

I de siste 100 år har Ringve vært i familien Baches eie, og i den staselige hovedbygning er innrettet et «Musikkens Museum», hvor all verdens musikkinstrumenter er å se.

— — —

Ringsaker og Ringerike hørte engang mere sammen, for i den katolske tiden lå begge bygdene under Hamar bispestol, og Hamar-

bispen dro hver forsommer når heggen blomstret ut til sin avlsgård, den store øya i Tyri-fjorden, den som lenge kaltes Biskopøya, men som nå kort og godt heter Storøya. Hadeland igjennom og Ringerike utover dro hans eminense med sitt følge, prester og bygdens folk var møtt fram for å hilse hans høyerverdighet. Ved steinbrygga i Sælabunnen var storbåten ordnet tilstede, den gule pavevimpelen ble heist, og sakte gled farkosten ut gjennom sundene, mens hans eminense med lukkede øyne hvilte i bakskotten og drømte om ungdommens tider, kaskje om hin måneskinnskveld på Canale Grande i Venedig da han rodde den fagre senorita — — —

Med ett skuret båten mot stranda på øya. To gamle skrivemunker sto og tok imot, og da bispen gikk i land hevet de armen og sa: «Sei gelobt»: Vær lovet!

Oppe på et mørkeloft på en gammel gård fantes en originalutgave av Hamarkrøniken — sørgelig bare, at den er så ille medfaren!

Enn om Ringsbygdene laget seg mere vennskap og kjennskap! Enn om Ringsbygdene holdt samfrendestevne. Et år på Ringkollen her på Ringerike og det andre året på en av de eldste tingvoller i Ringsaker! Fem vakre jenter fra hver bygd skulle av stevnets høvedsmann få som gave en gyllen ring som skulle bæres som brosjé når de kom til å stå brud. Og kaskje ble slike Ringbruder et årligårs festlig syn.

Men dette er bare vill fantasi og har lite eller intet med virkeligheten å gjøre. Kravet i dag er at man må skaffe seg venns-kapsbygd — helst langt sør i Danmark.

Ole Faafengs bedrifter

Av V. V.

Nordahl Rolfsens dikt fra leseboka kunne vi ta for oss i sin helhet, for på sin knappe måte forteller det noe om denne mesterfløteren Ole Faafeng.

Ole Nilsen Faafeng var født 26. okt. 1817, og døde 21. mai 1905. Han hadde sitt vesle hjem, «Halvorstua» ved Viul. Stedet finnes ikke mere, for det måtte raseres dengangen Bergensbanen ble bygget.

Fløtningen var et vanskelig og farefullt arbeide. Det farligste var i gamle dager å få istykker «vandstokken», så tømmerhaugen kunne løsne — den stokken som kunne binde svære tømmerhauger i hop. Nå utføres dette arbeide med dynamitt på en lang stang, i stedet for øks og sag.

Etter gamle folks samstemmige beretninger var Ole Faafengs prestasjon av ånds-, legems- og sjelskrefter noe ganske annet enn det som står i diktet, uaktet diktere ikke pleier å forminske.

Diktet er nærmest en idyll, mens beretningen om da Faafeng'n gikk i Askildsrudfossen er et opptrinn i et kjempedrama.

*Når våren tiner, og vannet flommer
og gran og furu med elven kommer,
da suller fløteren frisk sin trall,
så van og våt som en fossefall.*

*Men når løpene blir for trange,
og når så stokkene blir for mange,
og haugen flokes og ei vil gå,
da er det fare og knapt om råd.*

*Han Ola Fåfeng, han sprang på sokken
helt inn i haugen og løste stokken.
Ja, Ola, nå har s t o k k e n vei, —
men Ola Fåfeng, hvor går det d e g ?*

*Ja Ola, nå har du knappe stunder,
med haugen over deg, fossen under. —
Men Ola fløy på sin lette fot,
og haugen hoppet han bent i mot.*

*Og det var sprang det, som kunne duge,
nå var han bakerst og fulgte suget,
da kom det mot ham en furumøst
med roten føre og nikket hvast.*

*Og stokken den løp ham bent på barmen;
han Ola Fåfeng tok fatt med armen;
og siden danste de begge to
i Kistefossen ved Eggemo.*

*Det var en dans som er uten make.
Men Ola Fåfeng han slapp ei taket,
han gikk til bunns og kom opp igjen
og drev med stokken i evjen hen.*

*Og fossen suget, og masten dukket,
og snart var livet for alvor slukket —
han seilte just mot sin siste stund,
da lå han frelst på en auregrunn.*

*Så kom en kjerring med kaffekjelen;
hun visste Ola var kåt og gælen;
hun lo og nikket ham mildt i mot:
«Nå, galning, er du på firefot?»*

*Når våren tiner, og vannet flommer,
og gran og furu i floke kommer,
han Ola Fåfeng i haugen går —
han fløtte siden i firti år.*

En tømmerhaug hadde bundet seg på det øverste av fossens tre fall, og så skulle Ole og en fløter sette over elva på to stokker mellom det øvre og midtre fall for å greie noe på den andre siden. Da de var kommet midt uti, ser Ole at det er fare på ferde — visstnok fordi haugen hadde begynt «å lea på seg», og så hopper han, for først å berge kameraten, ut på et skjær og spenner til stokkene, så den andre kommer i land. Imidlertid kommer tømmerhaugen dundrende imot ham, og for ikke å føres med og knuses mellom stokkene, springer han mot og opp på haugen til den siste stokken kommer. I den tar han tak og følger

så med utover storfallet. Fjellveggen dannet den gangen en noe spiss vinkel med en svær høl foran, og følgen er at det utoverstyrtende vann fosser tilbake og tar med seg stokkene. Denne del av fossen bar det betegnende navnet «Helvede». Nedi der gikk Oles stakk, og på grunn av sin tyngde — med Ole i den ene enden — gikk den tilbake i heksegryta og vippet opp ned. Somme gang var Ole høyt i lufta, somme gang under, og karene på land kunne høre gjennom fosseduren at han trakk pusten når han var i været. Tiden forekom lang — ja, det ble fortalt at Ole var 2 timer i vannet, men så lenge kunne ingen menneskelig kropp holde ut i dette vannhelvede. Tredje fall er det minste, og Ole kom vel utover her, og end på elva ved Viulsbrua, men da var han omtrent lammert av kulde og anstrengelse.

Like ved Viulsbrua i en stue som kaltes «Bruenden», bodde Anne Bruenden, som den dagen dette hendte satt på låven og vov. Hun sprang ut, for hun pleide å berge inn ved som fulgte med når tømmerhaugen løsnet, men der ser hun Ole hengende fast i en stakk i elva. Hun grep en feske og skal redde ham like ovenfor brua, men Ole gjør tegn til henne at hun må gå nedenfor brua, for redningen hadde hun sikkert ikke greid på øversiden.

Det gikk gjetord over hele vassfaret om «Viulskara» — Faafeng'n og hans gjeng. — Drammensfirmaet Bache, Gram og Pettersen hadde kjøpt store skogeiendommer i Angermannland. Og for å få tømmeret frem til elvene og fløtningen utført ble Viulskara sendt dit, og de fikk frem tømmeret både til lands og til vanns der det før syntes umulig.

Folk sa der borte: «Djävulen hjälpar norskan.»

Ole Rus Faafeng fikk farens scepter i Randselva. Sønnen Thorvald ble fløtningsinspektør, først i Lågenvassdraget, siden i Orkla. Denne Faafeng'n var også ualminnelig sprek. På Kongsberg gjorde han engang salto på stående fot med hendene i bukselomma.

Ole Faafengs svigersønn Jens Karlsen Dahl, født på Nylendet i Hole 23. januar 1856, var gift med Faafengs datter Sofie, og etter dem lever mange etterkommere i Jevnaker og i Amerika.

Brødrene Andreas, Johan og Sigurd Dahl. Sistnevnte er mesterskytter, og enhver som kommer i hans vakre hjem ved Randsfjorden blir nødt til å beundre hans kolossale premiesamling.

Halvdan den Svarte druknet i Randsfjorden for 1000 år siden og gjorde dermed denne innsjøen historisk berømt, men borte i Duluth er det også folk som har gjort Randsfjorden berømt, nemlig Karl Dahl, sønn av Jens Dahl og hustru f. Faafeng. Under krigen hadde Karl Dahl 6 sønner med i krigen.

Av Faafengs etterkommere må også den kjente skiløper Reidar Andersen nevnes. Hans stil og gratie var uovertruffen.

Den 22. mai 1952 holdt Ole Faafengs etterkommere slektsstevne her på Ringerike. Det tok først til i Haug kirke og Haug kirkegård hvor Ole Nilsen Faafeng og hustru Marthe Marie ligger begravet. Stevnet fortsatte på Sundvollen hotell. I alt deltok over 200 personer i dette slektsstevne.

HØNEFOSS Teglverk og Kalkfabrik

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

10 METER UNDER DETTE BYGG LAGRES DET GODE HØNEFOSS BRYGG

Hønefoss Bryggeris
Øl

Hønefoss Bryggeris
Mineralvann